

FRANTIŠEK KLIMEŠ

ARBITRÁŽNÍ ROZHODNUTÍ

ÚVOD

V podmínkách dalšího zdokonalování hospodářského mechanismu státu a hledání optimálních metod a nástrojů řízení socialistické ekonomiky nezůstává mimo pozornost ani rozhodovací činnost hospodářské arbitráže, která je jednou ze základních forem, sloužících k plnění funkcí hospodářské arbitráže v národním hospodářství. Jejím prostřednictvím hospodářská arbitráž zabezpečuje ochranu práv a právem chráněných zájmů socialistických organizací nebo jiných subjektů hospodářskoprávních vztahů (§ 17 odst. 2 a § 113 hospodářského zákoníku) v těchto vztazích, ale za účelem prosazování celospolečenských hospodářských zájmů a realizace hospodářské politiky Československé socialistické republiky též vstupuje i do organizace vzájemných, zejména dodavatelsko-odběratelských vztahů těchto subjektů a tím napomáhá k zabezpečení plnění plánovaných úkolů.

Výrazem a konkrétním projevem rozhodovací činnosti je arbitrážní rozhodnutí, představující jeden ze základních institutů procesního práva. Třebaže neuplynula příliš dlouhá doba od poslední novelizace zákona o hospodářské arbitráži zákonem č. 166/1982 Sb., jenž okrajově upravila též některé otázky, týkající se arbitrážního rozhodnutí, nelze při hlubším studiu platné právní úpravy arbitrážního rozhodnutí, vyplývající ze zákona o hospodářské arbitráži¹⁾ nepostřehnout, že i přesto ve srovnání s úpravou rozhodnutí např. v občanském soudním řádu nebo trestním řádu je platná právní úprava arbitrážního rozhodnutí stále ještě dosti kusá a neřeší řadu otázek, které vyvstávají v aplikační praxi arbitrážních orgánů.

Vzhledem k této skutečnosti a též k tomu, že v československé odborně-teoretické literatuře je minimálně prací, které by se věnovaly obecnému rozboru arbitrážního rozhodnutí, je cílem této stati provedení podrobnější analýzy právní úpravy arbitrážního rozhodnutí. S využitím teoretických

¹⁾ Zákon č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži ve znění zákona č. 116/1966 Sb., zákonného opatření předsednictva Národního shromáždění č. 106/1967 Sb., zákona č. 139/1970 Sb. a zákona č. 166/1982 Sb. Úplné a novelizované znění bylo vyhlášeno pod č. 46/1983 Sb.

poznatků v dané oblasti je zapotřebí provést klasifikaci arbitrážních rozhodnutí (což má význam pro zkoumání dalších otázek), poukázat na podstatu arbitrážního rozhodnutí a jeho funkce a též na problematiku právních účinků vydaných pravomocných arbitrážních rozhodnutí. Rozbor se zaměří na obsahové i formální náležitosti arbitrážních rozhodnutí.

Na základě této analýzy budou formulovány některé konkrétní závěry, eventuálně legislativní návrhy vytyčující směry, jak by měla nebo mohla být koncipována právní úprava arbitrážního rozhodnutí v budoucí, rekodifikované právní úpravě.

Předmětem této stati nejsou a vzhledem k jejímu charakteru a rozsahu ani nemohou být některé dílčí problémové okruhy, týkající se výkonu arbitrážních rozhodnutí, přezkoumávání (reparace) rozhodnutí eventuálně další. Těmto otázkám je zapotřebí věnovat pozornost v samostatném zpracování.

Některé závěry formuluje autor nejen na základě rozboru platné právní úpravy nebo jejích teoretických aspektů, ale též vzhledem ke zkušenostem z aplikační praxe s tím, že je odvozuje od současných podmínek a nepovažuje je pochopitelně za neměnné.

I. PODSTATA (POJEM) A FUNKCE ARBITRÁŽNÍCH ROZHODNUTÍ

Arbitrážní rozhodnutí představuje základní procesní institut (nebo též procesní úkon) v oblasti arbitrážního řízení, které se historicky osamostatnilo a získalo v československém právním řádu své pevné místo, přičemž, jak bude poukázáno dále, je tento institut charakterizován některými znaky, které ho — alespoň částečně — odlišují od rozhodnutí jiných státních orgánů.

Z pohledu obecné teorie státu a práva je arbitrážní rozhodnutí nesporně individuálním právním aktem, aktem aplikace práva vydaným v konkrétní věci. Jeho podstatou je vyslovení konečného autoritativního úsudku arbitrážního orgánu ve věci (nebo o dalších otázkách souvisejících s řízením, jehož předmětem je projednání a rozhodnutí konkrétní věci), k jejímuž projednávání a rozhodování je pravomocný a příslušný podle zákona o hospodářské arbitráži. Jde o úsudek, který je po splnění zákonných předpokladů pro subjekty tohoto rozhodnutí závazný a eventuelně též vykonatelný prostřednictvím státního donucení.

Ve starší procesní teorii se setkáme při zkoumání podstaty arbitrážního rozhodnutí se dvěma pojetími (teoriemi), a to teorií rozkazu a teorií zjišťování práva. Jak uvádějí ve své práci F. Dvonč a J. Slezák ... „podle teorie rozkazu rozhodnutí zahrnuje dva prvky: deklaratorní a imperativní (roz-

kaz). Rozhodující orgán svým rozhodnutím jednak deklaruje, konstatuje existenci nebo neexistenci určitého právního poměru mezi stranami, jednak rozkazuje. Rozhodnutí proto obsahuje deklaraci (pronuntiatio) sporného práva a imperativ (formou kondemnace nebo absoluce).

Teorie zjišťování práva vychází z toho, že rozhodnutí je jen úředním potvrzením existence žadatelova subjektivního práva, kterým se odpůrce donucuje splnit svou povinnost. Rozkaz je už obsažen v potvrzeném subjektivním právu, případně objektivní právní normě.²⁾

Z uvedeného vymezení se dále dovozuje, že prvek rozkazu, který obsahují všechna arbitrážní rozhodnutí, se netýká jen stran, ale všech ostatních subjektů, včetně orgánů státní moci, tedy všichni jsou povinni toto rozhodnutí respektovat. „Arbitrážní rozhodnutí je svou právní povahou aktem arbitrážního potvrzení existence nebo neexistence určitých právních poměrů a rozkazem arbitráže.“³⁾

Aby právní účinky arbitrážního rozhodnutí, které s jeho vydáním spojuje právní řád nastaly a mohla být realizována jeho podstata naznačená výše uvedeným teoretickým pojetím rozkazu, k němuž je možné se na tomto místě přiklonit, musí být splněny některé obligatorní podmínky. Tak jako ostatní právní akty i arbitrážní rozhodnutí musí 1) být vydáno pravomocným a příslušným orgánem, 2) být v souladu se zákony a jinými právními předpisy a v podmínkách hospodářské arbitráže též se zásadami hospodářské politiky ČSSR, 3) vycházet z úplně a přesně zjištěných skutečností, 4) vyhovovat stanoveným obsahovým a formálním náležitostem. Jejich rozbor bude předmětem výkladu na dalším místě práce.

Pro objasnění problematiky rozhodnutí hospodářské arbitráže ve všech jejích souvislostech je nezbytně nutné poukázat též na funkce, které arbitrážní rozhodnutí plní.

Arbitrážní rozhodnutí je právním prostředkem, jehož prostřednictvím hospodářská arbitráž realizuje svoji rozhodovací pravomoc, vyplývající z platné právní úpravy. Tuto rozhodovací pravomoc arbitrážních orgánů je však zapotřebí vidět v celkovém kontextu působnosti hospodářské arbitráže a realizace jejích funkcí. Třebaže platná právní úprava ani právní teorie nestanoví přesný výčet funkcí hospodářské arbitráže, lze z ustanovení zákona o hospodářské arbitráži eventuelně některých dalších právních předpisů některé její hlavní funkce odvodit, a to zejména funkci ochrannou, organizační a kontrolní.⁴⁾

Zejména při realizaci ochranné funkce plní mimořádně důležitou úlohu rozhodovací činnost hospodářské arbitráže a vydávání arbitrážních rozhodnutí.

²⁾ F. Dvonč—J. Slezák: Československá arbitráž, SVPL 1956, str. 251 an.

³⁾ Cit. práce, str. 252.

⁴⁾ Podrobněji k problematice funkcí hospodářské arbitráže viz F. Klimeš: Hospodářská arbitráž a její funkce, AUC Iuridica Monographia XXXIX/1983, str. 29 an.

Arbitrážní rozhodnutí je především formou řešení hospodářského sporu, který vznikl mezi socialistickými organizacemi nebo jinými subjekty hospodářských vztahů. Rozhodnutí hospodářské arbitráže tedy plní funkci ochrany práv a právem chráněných zájmů socialistických organizací a odstraňování poruch v hospodářskoprávních vztazích, je právním nástrojem zabezpečování socialistické zákonnosti v těchto vztazích, je prostředkem působícím k vytváření právní jistoty v hospodářskoprávní sféře.

Funkcí hospodářské arbitráže však není jen ochrana subjektivních práv socialistických organizací, ale všechny orgány hospodářské arbitráže musí dbát především o ochranu celospolečenských zájmů. Podle § 4 zákona o hospodářské arbitráži prosazuje celostátní hospodářské zájmy proti úzkým místním, podnikovým, popř. resortním zájmům. Dbá o upevňování státní, především plánovací, smluvní a finanční kázně, zejména o zajišťování a plnění úkolů stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství. Tato skutečnost má z hlediska rozhodování podstatný význam a arbitrážní rozhodnutí plní v tomto smyslu zcela specifickou funkci spočívající v tom, že se z hlediska obsahu blíží aktu řízení. Jak zdůraznil hlavní arbitr ČSSR doc. Vaněk „... rozhodovací činnost arbitráže plní specifickou sociálně-ekonomickou funkci ... poněvadž rozhodováním (např. ve sféře dodavatelsko-odběratelských vztahů o povinnosti něco vyrobit, v určité lhůtě dodat, odstranit vady apod.) je ovlivňován nejen vztah stran arbitrážního sporu, jejich vzájemná oprávnění a povinnosti, nýbrž současně a především celkový proces společenské výroby, rozdělování, směny a spotřeby. Z toho důvodu rozhodovací činnost arbitráže — i kdybychom si to třeba neuvědomovali — objektivně ovlivňuje a bude ovlivňovat ekonomiku ...“⁵⁾

I starší literatura podtrhovala výše uvedenou závažnou funkci arbitrážního rozhodnutí. Např. Z. Češka uvádí, že „Arbitráž je povinna celou svou činností pečovat o to, aby závazková organizace hospodářských vztahů mezi organizacemi socialistického sektoru byla v souladu s potřebami státního plánu rozvoje národního hospodářství. Proto je povinna zasahovat svými rozhodnutími všude tam, kde je toho třeba z hlediska celé hospodářské soustavy. I když zásadně rozhoduje arbitráž na základě žádostí stran, není vázána jejich vůlí, může zahájit řízení z úřední povinnosti a může dokonce, vyžadují-li to potřeby plánu, rozhodnout přímo i proti vůli stran. Takto se účastní orgány arbitráže plánování, řízení a kontroly národního hospodářství a rozhodnutí arbitráže plní proti soudním rozhodnutím ... důležitou funkci při organizování závazkových vztahů socialistických organizací.“⁶⁾

⁵⁾ S. Vaněk: Několik poznámek k některým otázkám rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže, *Arbitrážní praxe* 5/1980, str. 168.

⁶⁾ Z. Češka: Rozhodnutí arbitráže, *Stát a právo*, V/1959, str. 176 an.

Nebudeme na tomto místě pokračovat ve výčtu dalších názorů na předmětnou problematiku, ale poukážeme na jinou důležitou skutečnost, charakterizující funkci arbitrážního rozhodnutí. Meritorní rozhodnutí hospodářské arbitráže je totiž nejen aktem aplikace hmotného i procesního práva a řešením konkrétního hospodářského sporu mezi konkrétními stranami, ale toto rozhodnutí v mnoha případech bezprostředně i ovlivňuje právní situaci jiných subjektů, než jsou účastníci řízení. Tato zvláštnost vyplývá ze systému hospodářské kooperace mezi socialistickými organizacemi, kdy účinky rozhodnutí se mohou řetězovitě promítat do dalších právních vztahů, zejména dodavatelsko-odběratelských. Např. v před-smluvním sporu nevyhoví hospodářská arbitráž návrhu žadatele na uzavření hospodářské smlouvy, protože nejsou dány skutečnosti zakládající kontraktační povinnost a tuto žádost zamítne. Vzhledem k situaci, která po vydání a nabytí právní moci tohoto rozhodnutí nastane, mohou být ohroženy i úkoly dalších socialistických organizací, neboť i jejich závazky, třeba dlouhodobě kontrahované se stanou neuzavřením této smlouvy nereálnými. Tak např. odbytová organizace nezíská za této situace potřebné kapacity pro uspokojení závazků vůči svým odběratelům apod. Na uvedenu zvláštní funkci arbitrážních rozhodnutí poukázal na aktivu ke 30. výročí vzniku státní arbitráže v ČSSR i místopředseda vlády ČSSR K. Laco. Zdůraznil, že „rozhodnutí hospodářské arbitráže, na rozdíl od rozhodnutí většiny jiných státních orgánů, mají zpravidla za následek změny v procesu společenské výroby apod., protože, obvykle, především v dodavatelsko-odběratelských vztazích, ukládají povinnosti uskutečnit určité činnosti, vyrobit, dodat, odebrat, zaplatit apod. Působení arbitráže v procesu organizování a řízení hospodářských vztahů se může opožděným rozhodováním nesporně velmi oslabit a následky takového rozhodování se mohou projevit i ve zcela větším počtu podniků nebo jiných organizací než pouze těch, které se účastnily arbitrážního řízení.“⁷⁾

Při charakterizování funkcí rozhodnutí hospodářské arbitráže nesmíme zapomenout na jeho funkci výchovnou a preventivní. Rozhodnutí, které vychází ze spravedlivého a objektivního posouzení podstaty a předmětu sporu, zjištěné materiální pravdy, představuje nejen konečné vyřešení sporu samotného, ale je pro socialistické organizace vzorem, příkladem, podle kterého by měly usměrňovat své jednání tak, aby v budoucnu nedocházelo k dalším sporům stejného nebo podobného typu, k dalšímu narušování socialistické zákonnosti a zásad hospodářské politiky ČSSR. Mělo by tedy současně napomáhat k odstraňování příčin závad ve vzájemných vztazích socialistických organizací. Současně je třeba zdůraznit, že objektivní, autoritativní úsudek hospodářské arbitráže ve vztazích již jednou

⁷⁾ K. Laco: Postavenie a úlohy štátnej arbitráže, Arbitrážní praxe 12/1980, str. 446.

narušených dává organizacím záruku řádného uspokojení jimi uplatněných práv, zjednání odpovídající nápravy a vyvození důsledků vůči tomu, kdo své povinnosti neplní a porušuje. Je možné říci, že v tomto směru řádně zpracované a především odůvodněné a srozumitelné rozhodnutí hospodářské arbitráže působí pozitivně na rozvoj právního vědomí pracovníků soc. organizací tím spíše, že zákon umožňuje, aby podle § 35 odst. 3 byla uložena povinnost seznámit s výsledkem projednání a rozhodnutí sporu kolektiv pracujících organizace. Samozřejmě, že rozhodnutí, vycházející z nedostatečně zjištěného skutkového stavu a trpící podstatnými právními vadami, působí v negativním smyslu přesně naopak. Lze na tomto místě jen souhlasit s názorem hlavního arbitra ČSSR, doc. Vaňka, že „obsahové a formální nedostatky jsou způsobilé vyvolat pocit nedůvěry vůči konkrétnímu rozhodnutí nebo i vůči rozhodovací činnosti arbitráže vůbec . . . Hlavně však tyto nedostatky oddalují nebo komplikují zamýšlený a z hlediska ekonomiky potřebný účinek, který mají arbitrážní rozhodnutí mít, tj. uplatňování v právních normách vyjádřené vůle vládnoucí třídy a zásad hospodářské politiky ve sféře národního hospodářství.“⁸⁾

Rozšiřování preventivního a výchovného působení rozhodnutí hospodářské arbitráže velmi účinně napomáhá publikování závažných rozhodnutí v časopisech *Hospodářské právo a Arbitrážní praxe*.

Jestliže posuzujeme funkci arbitrážního rozhodnutí jen z hlediska procesně-právního, pak jeho, a to zásadní význam, spočívá v tom, že představuje autorizovanou formu, ve které orgán hospodářské arbitráže reaguje na arbitrážní žádost. I když současná právní úprava přiznává hospodářské arbitráži celou řadu oprávnění a upravuje různé formy její činnosti a úkoly, tak rozhodování hospodářských sporů bylo prvním a hlavním důvodem, pro který byla hospodářská arbitráž v socialistických státech zřízena, neboť tyto spory mají kvalitativně novou a odlišnou povahu od jiných, např. občansko-právních sporů. Je proto nutné, aby v případě, když dojde mezi socialistickými organizacemi k hospodářskému sporu a jedna z nich řádně uplatní svá práva ve smyslu předpisů hmotného i procesního práva, bylo zabezpečeno, že pravomocný a příslušný státní orgán, v tomto případě v rámci soustavy hospodářské arbitráže, která byla zřízena z objektivních důvodů, se tímto uplatněným právem bude zabývat a také o něm rozhodne tak, aby byla plně respektována socialistická zákonnost a též zásady hospodářské politiky. Vzhledem k tomu, že úkon, kterým se tak činí, musí mít také odpovídající „právní sílu“, především závaznost sankcionovanou státní mocí, děje se tak rozhodnutím, které vyhovuje těmto podmínkám. Orgán hospodářské arbitráže tedy v rámci rozhodovací činnosti nejen „odpoví“ žadateli na jeho arbitrážní žádost

⁸⁾ S. Vaněk: článek cit. v pozn. 5), str. 169.

a reguluje narušené nebo ohrožené právní a tím i ekonomické vztahy a subjektivní práva a povinnosti, ale současně tyto právní vztahy, je-li to nutné z hlediska respektování celospolečenských zájmů, vzhledem ke svým oprávněním (podle § 20, 26 odst. 1 zákona o hospodářské arbitráži) modifikuje, a to i proti vůli sporných stran.

Důležité však je, že arbitrážní rozhodnutí musí reagovat na celý obsah arbitrážní žádosti a tato skutečnost se musí projevit ve výroku a jeho odůvodnění. V opačném případě má socialistická organizace možnost a právo využít všech v úvahu přicházejících právních prostředků k nápravě takového rozhodnutí.

II. KLASIFIKACE ARBITRÁŽNÍCH ROZHODNUTÍ

Zkoumání problematiky rozhodnutí hospodářské arbitráže vyžaduje věnovat alespoň základní pozornost otázkám, které se týkají klasifikace těchto rozhodnutí, neboť aspekty s touto oblastí související nejsou bezvýznamné pro zkoumání dalších souvisejících problémů, jako jsou např. otázky formy rozhodnutí, jejich obsahu, právních účinků apod.

Hned v úvodu této části je zapotřebí zdůraznit, že právní teorie ani praxe nezná jednotná a pevná diferenciativní kritéria, na jejichž podkladě by bylo možné rozhodnutí, vydaná hospodářskou arbitráží klasifikovat. Jsou hlediska, která se při členění rozhodnutí u jednotlivých autorů, věnujících se této problematice kryjí, jsou hlediska, která jsou individuálně volena.⁹⁾

Proto se pro účely této práce vychází z některých obecných kritérií, která byla vytvořena právní vědou (socialistickou vědou procesního práva) a dále se vychází především z rozboru platné právní úpravy, vyplývající ze zákona o hospodářské arbitráži s tím, že na tomto místě nepůjde jen o rozbor teoretické problematiky s předmětnou klasifikací související, ale především o zdůraznění pozitivně-právních aspektů tam, kde lze při klasifikaci z platné právní úpravy vycházet.

Na základě uvedeného výchozího metodologického hlediska lze arbitrážní rozhodnutí členit podle těchto kritérií:

⁹⁾ Z málo četných prací posledního období je klasifikace arbitrážních rozhodnutí zpracována v publikaci M. Lukáče: Rozhodování arbitrážních orgánů, SNTL Praha, 1981, str. 20 an. Autor člení rozhodnutí na — rozhodnutí učiněná v průběhu sporu (nebo před jeho zahájením), rozhodnutí konečná a rozhodnutí vynesena po skončení sporu,

— podle druhu sporu: a) v předmluvních sporech, b) ve sporech o reálné plnění, c) ve sporech o odstranění vad dodávek, d) v majetkových sporech, e) ve sporech o základní podmínky dodávek, f) ve sporech mezi organizací a orgánem hospodářského řízení,

— v základním sporu a rozhodnutí o přezkoumání.

1. Podle předmětu projednané a rozhodnuté věci

Tato klasifikace vyplývá z pozitivního vymezení procesní (rozhodovací) pravomoci hospodářské arbitráže v zákoně o hospodářské arbitráži, ve smyslu které lze rozlišovat:

- rozhodnutí v předmluvních sporech, tj. sporech o uzavření hospodářských smluv a sporech o změnu nebo zrušení hospodářských závazků
- rozhodnutí ve sporech o reálné plnění
- rozhodnutí v majetkových sporech
- rozhodnutí v určovacích sporech, tj. sporech o určení, zda tu právo nebo právní vztah je či není
- rozhodnutí ve sporech o základní podmínky dodávky.

Vzhledem k tomu, že uvedená klasifikace vychází ze současného stavu právní úpravy, je nutné do této skupiny zařadit též rozhodnutí hospodářské arbitráže podle § 2a zákona o hospodářské arbitráži. Podle odst. 1 by šlo o případy, kdy hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje hospodářské spory o náhradu škody mezi organizacemi a orgánem hospodářského řízení v případech, kdy podle zvláštních předpisů tento orgán za škodu odpovídá. Po zrušení vl. nař. č. 100/1966 Sb., které v ustanovení § 14 odst. 2 a § 89 odst. 1 takovouto odpovědnost upravovalo, v současné době tento druh rozhodnutí hospodářské arbitráže nepřichází v úvahu. Rovněž ustanovení § 2a odst. 2, podle kterého by hospodářská arbitráž projednávala a rozhodovala další případy mezi orgány hospodářského řízení a organizacemi vznikající při řízení a stanovené vládou ČSSR je „mrtvou literou“, protože vláda dosud žádný z těchto případů nestanovila.

Dále lze rozlišovat rozhodnutí o odvodu do státního rozpočtu a rozhodnutí o uložení hospodářské pokuty [§ 1 písm f) zákona o hospodářské arbitráži].

2. Podle stupně arbitrážního orgánu, který rozhodnutí vydává

Vzhledem k tomu, že arbitrážní řízení je ovládáno zásadou jednoinstančnosti, protože podle § 36 zákona o hospodářské arbitráži je arbitrážní rozhodnutí konečné a není proti němu opravný prostředek jsou rozhodnutí zásadně jednostupňová.

Dozor nad dodržováním socialistické zákonnosti v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů, zabezpečený prostřednictvím institutu přezkoumávání arbitrážních rozhodnutí podle § 41—3 zákona o hospodářské arbitráži vede vedle prvostupňových rozhodnutí též k vydávání rozhodnutí přezkoumacích, tzn. na řešení téhož sporu se podílí více arbitrážních orgánů, přičemž se nejedná o řádné ani mimořádné opravné řízení.

3. Podle obsahu

Tato klasifikace má nejen teoretický, ale především praktický význam, důležitý z hlediska aplikační praxe arbitrážních orgánů. Správné a přesné rozlišení a stanovení obsahu jednotlivých arbitrážních rozhodnutí je spojeno především s otázkami náležitosti, formy, právních účinků, postupu arbitrážních orgánů při vydávání rozhodnutí, vyhlášení a doručování těchto rozhodnutí apod. Proto v dalším výkladu, na jiném místě práce, bude některým aspektům, souvisejícím s touto klasifikací, věnována samostatná pozornost.

Podle obsahu člení právní teorie rozhodnutí na rozhodnutí ve věci samé (nazývaná meritorní) a rozhodnutí procesní.

Obsah výrokové části meritorního rozhodnutí může být velmi různorodý. Může jím být vyhověno petitu arbitrážní žádosti, nebo může být arbitrážní žádost zamítnuta, dojde ke schválení dohody stran, k uložení hospodářské pokuty nebo odvodu do státního rozpočtu, určí se, zda tu právo nebo právní vztah je či není nebo výrok zní na vznik, změnu nebo zrušení hospodářského závazku ve smyslu § 118 odst. 1 hospodářského zákoníku anebo vznik, změnu či zánik právního poměru podle § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži. O obsahu výroku rozhodnutí podle § 2a odst. 2 bylo pojednáno výše.

V rozhodovací praxi dochází velmi často k překrývání jednotlivých obsahových částí výroků. Např. v majetkovém sporu o zaplacení majetkové sankce hospodářská arbitráž část nároku zamítne pro prekluzi, ve zbývajících částech, na kterou ještě právo trvá, v témže rozhodnutí a v témže výroku petitu arbitrážní žádosti vyhoví atp.

Na rozdíl od meritorních rozhodnutí, která se týkají vlastního předmětu sporu nebo jiné rozhodované věci jsou procesní rozhodnutí vydávána hospodářskou arbitráží v řízení především za účelem zabezpečení jeho průběhu.

Zákon o hospodářské arbitráži z hlediska obsahového, nikoliv formálního, výslovně upravuje tato rozhodnutí, která by podle výše uvedeného teoretického hlediska měla povahu rozhodnutí procesního:

- rozhodnutí o tom, že spor nepatří do pravomoci hospodářské arbitráže (§ 3),
- rozhodnutí o zahájení řízení z vlastního podnětu nebo z podnětu hlavního arbitra ČSSR, které vydá příslušná arbitráž a v němž zejména určí postavení stran a předmět hospodářského sporu (§ 20 odst. 2),
- výzva k odstranění vad arbitrážní žádosti (§ 22 odst. 1),
- odmítnutí arbitrážní žádosti podle § 22a odst. 1 pro neodstranění vad,
- rozhodnutí o postoupení arbitrážní žádosti, jestliže byla podána u orgá-

nu hospodářské arbitráže, který není příslušný k jejímu projednání (§ 22a odst. 2),

- rozhodnutí o odmítnutí arbitrážní žádosti a její postoupení pravomocnému orgánu v případě, že arbitrážní žádost byla podána ve věci, která nespadá do pravomoci hospodářské arbitráže (§ 22a odst. 2),
- rozhodnutí o odmítnutí arbitrážní žádosti a její vrácení tomu, kdo žádost podal v případě, jestliže hospodářská arbitráž nemůže z obsahu arbitrážní žádosti zjistit orgán, který je oprávněn o věci rozhodnout nebo jestliže v žádosti je uveden někdo, kdo nemůže být stranou ve sporu (§ 22a odst. 3),
- rozhodnutí, kterým se určuje, jak má být zjištěn skutkový stav a které důkazy mají být provedeny (§ 24 odst. 1),
- rozhodnutí, kterým hospodářská arbitráž po slyšení stran ustanovuje znalce (§ 25 odst. 3),
- zastavení arbitrážního řízení (§ 28),
- uložení pořádkové pokuty podle § 29 odst. 1, 2,
- stanovení arbitrážního jednání přímo na pracovišti za účelem seznámení pracovníků socialistické organizace s výsledky arbitrážního řízení (§ 30 odst. 2),
- rozhodnutí o opravě chyb v psaní nebo počtech nebo jiných zřejmých nesprávnostech v písemném vyhotovení rozhodnutí (§ 35 odst. 4),
- odmítnutí námitek proti arbitrážnímu platebnímu rozkazu (§ 38 odst. 3),
- rozhodnutí o návrhu na výkon rozhodnutí uložením pořádkové pokuty (§ 40 odst. 4),
- rozhodnutí o odkladu výkonu rozhodnutí (§ 40 odst. 5),
- jiné opatření Státní arbitráže ČSSR, Státní arbitráže ČSR nebo Státní arbitráže SSR při přezkoumávání rozhodnutí mimo potvrzení, změny nebo zrušení rozhodnutí a přikázání sporu k novému projednání (§ 41 odst. 1, 3).

Některá z rozhodnutí zde uvedených (zejména výzva k odstranění vad arbitrážní žádosti, odmítnutí arbitrážní žádosti, zastavení řízení, odmítnutí námitek proti arbitrážnímu platebnímu rozkazu, uložení pořádkové pokuty) jsou klasickými procesními rozhodnutími, jejichž povaha se promítá do výslovného (formulačního) vyjádření, které nepřímě v těchto případech naznačuje nutnost legislativního odlišování rozhodnutí procesních od rozhodnutí ve věci samé.

Procesních rozhodnutí, která nejsou v zákoně o hospodářské arbitráži upravena, ale která jsou z hlediska bezporuchového, urychleného a hospodárného průběhu arbitrážního řízení nutná, je celá řada. Do této kategorie zařadíme především písemné svolání arbitrážního jednání na určitý den a hodinu, rozhodnutí o spojení věcí ke společnému projednání a rozhodnutí, rozhodnutí o vrácení arbitrážního poplatku (přeplatku) podle nař. min.

financí č. 78/1958 Sb., různé výzvy k doplnění spisového materiálu apod. Hlavním znakem těchto rozhodnutí je ve většině případů neformální postup při jejich vydávání, dále že nejsou zpravidla odůvodňována a že je může hospodářská arbitráž v zájmu vedení řízení měnit, odvolat, doplnit apod.

4. Podle formy

Po formální stránce mohou být arbitrážní rozhodnutí členěna na ústní a písemná. Písemná forma je obligatorní pro všechna meritorní rozhodnutí a některá důležitá rozhodnutí procesní (výzva k odstranění vad arbitrážní žádosti, odmítnutí arbitrážní žádosti, svolání arbitrážního jednání, zastavení arbitrážního řízení a další). U ostatních rozhodnutí bude pravidlem ústní forma jejich vydávání.

5. Podle stupně (rozsahu) vyřešení sporu

Ve vztahu k tomuto kritériu rozlišuje procesně-právní teorie rozhodnutí na a) konečná, b) částečná, c) mezitimní.

Konečná rozhodnutí, která jsou v arbitrážním řízení pravidlem, jsou ta, která ve výrokové části vyčerpávají celý předmět sporu, tak jak vyplynul z petitu arbitrážní žádosti (ev. jak byl stanoven v rozhodnutí, kterým bylo řízení zahájeno z vlastního podnětu arbitrážního orgánu nebo z podnětu hlavního arbitra ČSSR) včetně eventuálních souvisejících nároků. Zákon o hospodářské arbitráži v § 35 odst. 3 stanoví, že arbitrážní rozhodnutí má plně vyřešit celý předmět hospodářského sporu. Konečným rozhodnutím (též ve smyslu ustanovení § 36 zákona o hospodářské arbitráži, který výslovně tohoto pojmu používá), které nabylo právní moci, se spor, který je předmětem řízení, uzavírá.

Z textu § 35 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži ... „má plně vyřešit celý předmět hospodářského sporu ...“ a z ustanovení, že „je-li to účelné, může hospodářská arbitráž rozhodnout o některé části jednání zvlášť“ lze logickým i gramatickým výkladem dovodit možnost vydávání rozhodnutí částečných. To jsou taková rozhodnutí, jejichž enunciat se týká pouze určité části sporu, což bude praktické především při souběhu nároků, např. odpovědnostních, v jedné arbitrážní žádosti. Vzhledem k tomu, že prokázání oprávněnosti jednotlivých nároků (subjektivních práv a povinností) bude zpravidla ovládáno různým důkazním režimem s různým stupněm obtížnosti při opatřování a posuzování důkazních prostředků, lze při respektování zásady materiální pravdy a socialistické zákonnosti (zásad hospodářské politiky ČSSR) rozhodnout o té části předmětu řízení, která je plně prokázána. Vydání částečného rozhodnutí je odůvodněno procesní

ekonomií jak výslovně vyplývá z právní úpravy („je-li to účelné“, § 35 odst. 3). O zbývajícím nároku (nárocích) se rozhodne rozhodnutím konečným.

Pro úplnost zařadíme do této klasifikační skupiny též tzv. mezitimní rozhodnutí, i když zákon o hospodářské arbitráži neobsahuje pro jejich vydávání žádnou právní oporu. Jimi je nutné rozumět taková rozhodnutí, kterými se postupně rozhoduje o předmětu řízení tzn. nejdříve o základu, kterým se myslí odůvodněnost sporného právního nároku (např. právo na náhradu škody) a dále o stanovení výše. „Základem se rozumí existence nějakého subjektivního práva a nebo subjektivní povinnosti k nějakému hospodářskému plnění. Výškou je číselně vyjádřitelný rozsah tohoto práva nebo povinnosti, přesněji rozsah tohoto plnění.“¹⁰⁾

I v tomto případě, stejně jako v předcházejícím, je vydávání mezitimních rozhodnutí odůvodňováno procesní ekonomií. Jak zdůrazňuje např. F. Boura v podmínkách občanského procesního práva „ukáže-li se totiž, že neexistuje právní základ sporného nároku, ušetří si soud někdy rozsáhlé řízení o jeho výši. Aby bylo ovšem této hospodárnosti dosaženo, stanoví zákon, že o výši nároku musí soud rozhodnout teprve tehdy, jestliže rozhodnutí o základu nabylo právní moci. Soud by jednal zbytečně o výši nároku, jestliže by odvolací instance rozhodla, že právní základ tohoto nároku neexistuje.“¹¹⁾

Účelnost mezitimních rozhodnutí v soudním řízení je tímto dokumentována dostatečně.

Odlišná situace je však v případě vydávání arbitrážních rozhodnutí. Kromě řady dalších specifik je nutné mít na zřeteli především tu skutečnost, že arbitrážní rozhodnutí je výsledkem jednoinstančního řízení, což ve svých důsledcích znamená, že nepřichází v úvahu praktická možnost vydávat nejdříve rozhodnutí o základu a poté o výši, neboť právní úprava zde postrádá základní předpoklad možnosti prokázání oprávněnosti nároku cestou eventuálního opravného řízení vzhledem k té skutečnosti, že podle § 36 zákona o hospodářské arbitráži je arbitrážní rozhodnutí konečné a není proti němu opravný prostředek. Skutečnost, že podle téhož ustanovení nabývá rozhodnutí právní moci doručením nebo vyhlášením není v dané souvislosti podstatná, neboť lze nesporně namítnout, že institut

¹⁰⁾ A. Bajcura: Súdne rozhodnutia v občianskom procesnom práve, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1970, str. 64.

¹¹⁾ F. Boura: Soudní rozhodnutí, Orbis Praha, 1957, str. 51.

Viz též A. Bajcura: cit. dílo, str. 64 an.

Úpravu mezitimních rozhodnutí (rozsudků) obsahuje občanský soudní řád. Podle § 152 odst. 2 (ve znění vyhlášeném pod č. 78/1983 Sb.) „Rozsudkem má být rozhodnuto o celé projednávané věci. Jestliže to však je účelné, může soud rozsudkem rozhodnout nejdříve o její části nebo o jejím základu“.

Mezitimní rozhodnutí (tzv. mezitimní rozhodčí nález) je upraveno též v § 36 odst. 3 vyhl. č. 104/1981 Sb., kterou se vyhláší Rád rozhodčího soudu Československé obchodní a průmyslové komory.

přezkoumání rozhodnutí podle § 41 až 3 zákona umožňuje zrušení nebo změnu též vydaného nezákonného rozhodnutí o právním základu, takže procesní ekonomie by i zde měla své místo, neboť by již nebylo nutné zabývat se otázkou výše nároku.

Nelze však, po mém soudu, posuzovat otázku praktičnosti či nepraktičnosti mezitimních rozhodnutí v arbitrážním řízení na základě uvedené skutečnosti, neboť přezkoumání arbitrážního rozhodnutí je ve smyslu platné právní úpravy pojato jako mimořádná forma reparace vadných rozhodnutí a mělo by být využíváno především při závažných porušeních socialistické zákonnosti nebo zásad hospodářské politiky ČSSR. Navíc nelze nepostřehnout, že celé arbitrážní řízení i jeho jednotlivé instituty jsou konstruovány tak, aby bylo co nejrychleji a nejhospodárněji a přitom v souladu se socialistickou zákonností a zásadami hospodářské politiky ČSSR dosaženo řešení (vydáno rozhodnutí), které je v souladu s celospolečenskými zájmy. Vzhledem ke všem těmto skutečnostem považuji za současné právní úpravy a vzhledem k zásadám arbitrážního řízení vydávání mezitimních rozhodnutí za nepraktické a neúčelné. Tím ale nemá být řečeno, že tato forma rozhodnutí, byť zřejmě pouze ve většině případů z teoretického hlediska, by nebyla v arbitrážním řízení možná. Je účelné v této souvislosti poukázat, že v této otázce nedošlo v průběhu existence hospodářské arbitráže v Československu k podstatným změnám, což dokumentuje např. i názor Z. Česky, publikovaný již v roce 1959. Zdůrazňuje, že „v arbitrážním řízení též dochází ke sporům o náhradu škody a k jiným sporům, kde je sporný právní základ nároku (třeba i nároku na dodávku věcí určitého druhu) a jeho rozsah (např. množství věcí, které mají být dodány). Přesto však by tu vydávání mezitimních rozhodnutí nepřineslo valného užitku, protože rozhodnutí arbitráže jsou konečná a nabývají právní moci doručením, aniž je možno je napadat opravným prostředkem. Proto shledá-li arbitr, že právní základ nároku, tvořící předmět sporu, je opodstatněn, může ihned také posoudit v jaké výši a vydat o tom jediné rozhodnutí“.¹²⁾

Problematika mezitimních rozhodnutí byla na tomto místě vzpomenuta jen okrajově a z hlediska zkoumání dalších otázek ji autor nepovažuje za podstatnou.

6. Podle obsahu enunciátu

Obsahem výroku rozhodnutí je buď uložení povinnosti k plnění (povinnost zaplatit fakturovanou částku, nahradit škodu, odstranit vady, vyklidit nemovitost, vydat neoprávněný majetkový prospěch eventuálně uložení

¹²⁾ Z. Česka: Rozhodnutí arbitráže, Stát a právo, V/1959, str. 184.

povinnosti něčeho se zdržet nebo něco strpět atp.), pak se jedná o rozhodnutí ukládající plnění, anebo výrok plnění neukládá, pak jde o rozhodnutí neukládající plnění (např. rozhodnutí, kterým nahrazuje hospodářská arbitráž dohodu organizací podle § 153 odst. 3 písm. c), rozhodnutí o změně hospodářského závazku podle § 118 odst. 1 h. z. a další) nebo tzv. rozhodnutí na určení, jehož obsahem je deklarování zda tu právo nebo právní vztah je či není (zda je platná hospodářská smlouva, je platný dodávkový příkaz apod.).

7. Podle možnosti realizace obsahu

S předcházející klasifikací úzce souvisí členění rozhodnutí na vykonatelná a nevykonatelná.

Vykonatelnost je právní vlastnost rozhodnutí, jejíž podstata spočívá v možnosti použití prostředků státního donucení proti subjektu, který nesplnil povinnost, která mu vyplývá z pravomocného rozhodnutí, a to ve stanovené lhůtě. Z toho vyplývá, že vykonatelnými jsou ta rozhodnutí hospodářské arbitráže, znějící na plnění (viz výše), přičemž není podstatné, zda plnění má peněžitou nebo nepeněžitou povahu. Způsoby a prostředky, výkonu arbitrážních rozhodnutí jsou upraveny v § 40 zákona o hospodářské arbitráži, pokud jde o rozhodnutí hospodářské arbitráže ukládající povinnost socialistické organizace nebo jinému subjektu hospodářskoprávních vztahů a v ustanoveních § 251 a násl. občanského soudního řádu, pokud jde o výkon arbitrážních rozhodnutí, ukládajících povinnost plnění občanům (výkon rozhodnutí, kterým byla uložena pořádková pokuta podle § 29 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži).

Všechna ostatní rozhodnutí jsou v uvedeném smyslu nevykonatelná (např. rozhodnutí, kterým se arbitrážní žádost zamítá, arbitrážní řízení zastavuje, určuje, zda tu právo nebo právní vztah je či není apod.).

Vykonatelnost rozhodnutí jako jeho určitou vlastnost však nelze ztotožňovat s vynutitelností rozhodnutí, tzn. s jeho výkonem a možností výkonu. Vedle rozhodnutí, která jsou vykonatelná pomocí právních prostředků, upravených ve výše citovaných ustanoveních se však vynutitelnost některých rozhodnutí projevuje tím, že jejich výrok musí být respektován těmi, pro něž je závazný a splnění rozhodnutí je dosahováno jinými prostředky než těmi, které jsou stanoveny pro výkon rozhodnutí. Tak se např. formou odmítnutí arbitrážní žádosti vynucuje splnění výzvy k odstranění vad arbitrážní žádosti nebo se řada procesních rozhodnutí vynucuje prostřednictvím pořádkových pokut podle § 29 zákona o hospodářské arbitráži.

8. Podle způsobu vydání

V tomto smyslu lze rozeznávat rozhodnutí vydaná po ústním jednání a rozhodnutí bez ústního jednání. Prvně jmenovaná se vydávají podle § 30, 31 zákona o hospodářské arbitráži, přičemž ve smyslu ustanovení § 36 se tato rozhodnutí vyhláší zpravidla ihned po skončení arbitrážního jednání. Z dikce „zpravidla“ vyplývá, že si arbitráž může při arbitrážním jednání vyhradit vydání rozhodnutí na pozdější dobu, pokud to bude nutné v zájmu věci, zejména z důvodu komplexnějšího posouzení některých skutečností a složitějších právních otázek.

Zbývající část jsou rozhodnutí vydaná bez ústního jednání, ke kterým patří některá procesní rozhodnutí (svolání arbitrážního jednání, výzva k odstranění vad arbitrážní žádosti, odmítnutí námitek proti arbitrážnímu platebnímu rozkazu a další), z meritorních rozhodnutí ta, která jsou vydávána ve zkráceném řízení podle § 37 odst. 1 a § 38 zákona o hospodářské arbitráži a zásadně rozhodnutí přezkoumací.

9. Podle právních účinků (povahy)

Ve vztahu k účinkům člení právní teorie individuální právní akty, tedy i rozhodnutí státních orgánů na konstitutivní a deklaratorní.

„Akty konstitutivní jsou skutečnostmi, se kterými je spojen vznik, změna nebo zánik právního vztahu. Je s nimi spojen vznik nových povinností a práv; konstituují tedy novou právní situaci. Působí proto zásadně od okamžiku vydání aktu, tj. ex nunc.“

„Akty deklaratorní konstatují autoritativně existenci (ev. neexistenci) konkrétních právních vztahů.“¹³⁾

Uvedená klasifikace rozhodnutí patří v (procesně) právní teorii k nejsložitějším problémům, neboť vyvstává základní a podstatná otázka, zda orgán při vydávání rozhodnutí pouze právo aplikuje, nebo zda také svými individuálními právními akty právo tvoří. Vzhledem k obtížnosti této problematiky bude uvedená oblast předmětem rozboru samostatné části této práce.

¹³⁾ E. Kučera a kol.: Obecná teorie státu a práva, díl II, Orbis Praha, 1977, str. 272.

III. K PROBLEMATICE ROZHODNUTÍ VE VĚCI SAMÉ (MERITORNÍCH) A ROZHODNUTÍ O JINÝCH OTÁZKÁCH (PROCESNÍCH)

A. Obsah rozhodnutí

Obsah arbitrážního rozhodnutí má mimořádný význam, neboť ve stručné a zkoncentrované formě vyjadřuje to, co bylo předmětem řízení (sporu), včetně podchycení skutkového zjištění, postupu rozhodujícího arbitrážního orgánu při aplikaci hmotného i procesního práva a zejména závazný výrok tohoto orgánu. V tomto smyslu je však nutné od sebe odlišovat obsah arbitrážních rozhodnutí ve věci samé (meritorních) a rozhodnutí o jiných otázkách (procesních) neboť zcela jednoznačně jejich obsahové náležitosti i význam a z toho vyplývající důsledky budou různé, a to i přes to, že platná právní úprava vyplývající ze zákona o hospodářské arbitráži v obsahových náležitostech těchto rozhodnutí (které ani výslovně z hlediska jejich názvu nerozlišuje) *expressis verbis* nediferencuje.

Úprava, vyplývající z ustanovení § 35 zákona zahrnuje v podstatě právní režim, který se týká rozhodnutí ve věci samé. Podle ustanovení odst. 1 arbitrážní rozhodnutí obsahuje označení orgánu hospodářské arbitráže, označení stran, jména jejich zástupců, označení předmětu sporu, arbitrážní výrok a jeho odůvodnění. Ve výroku se rozhodne též o nákladech řízení. Toto stanovení obsahových náležitostí je ve srovnání s právní úpravou rozhodnutí, vyplývající např. z občanského soudního řádu nebo trestního řádu, značně úzké, tím ale nemá být řečeno, že se jedná o náležitosti jediné. Aplikační praxe arbitrážních orgánů postupně zavedla a shodně na všech stupních arbitrážních orgánů dodržuje obsahové i formální náležitosti meritorních rozhodnutí.

Každé arbitrážní rozhodnutí, stejně tak jako i rozhodnutí jiných státních orgánů obsahuje a nesporně musí obsahovat *úvodní část*, podstatnou z hlediska identifikace. Na tomto místě arbitrážní rozhodnutí obsahuje: označení arbitrážního orgánu, který rozhodnutí vydal, jméno rozhodujícího arbitra (popř. složení komise arbitrů nebo arbitrážní komise podle § 30 odst. 1, § 31 a 31a zákona o hospodářské arbitráži), popř. označení, že jde o rozhodnutí prezidia Státní arbitráže ČSSR, přesné označení stran plným názvem a sídlem, uvedení jmen zástupců stran, příp. dalších osob, přítomných arbitrážnímu jednání, při němž bylo rozhodnutí vyhlášeno, identifikační číslo sporu, datum vydání rozhodnutí.

Část odůvodňující

Z ustanovení § 35 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži vyplývá, že z odůvodnění musí být patrný skutkový stav, z něhož rozhodnutí vychází a jak byly hodnoceny důkazy.

Vzhledem k tomu, že rozhodování hospodářských sporů má typicky kontradiktorní povahu a zahajuje se především na žádost organizace, bude před vlastním odůvodněním obsahovat stručné vyjádření petitu arbitrážní žádosti, ale současně též stanovisko odpůrce, neboť povinnost vyjádřit se k arbitrážní žádosti a náležitosti tohoto vyjádření jsou stanoveny v § 23 zákona o hospodářské arbitráži.

V rámci odůvodňující části arbitrážního rozhodnutí (viz § 35 odst. 2) bude nutné uvést skutkovou stránku sporu, tzn. arbitráž musí poukázat nejen na skutečnosti, které byly uvedeny žadatelem i odpůrcem, ale které byly skutečně zjištěny a ověřeny v průběhu arbitrážního řízení, které důkazní prostředky byly použity a jak byly hodnoceny, tzn. z této části rozhodnutí musí jednoznačně vyplynout zjištěná materiální pravda a v žádném případě nestačí uvedení jen pravdy formální.

Skutkové zjištění a jeho odůvodnění je podkladem pro odůvodnění právní. V této části rozhodnutí (právním odůvodnění) musí arbitrážní orgán provést přesné právní zhodnocení vzniklého sporu tak, aby nedošlo k pochybnostem o oprávněnosti uplatněného nároku, jeho výši apod. a současně také uvede příslušná ustanovení právních předpisů, o které se toto odůvodnění opírá.

Poslední nejdůležitější částí rozhodnutí je část *výroková*, skládající se z věty právní a věty výrokové.

Věta právní musí obsahovat přesné uvedení předpisů hmotného práva, eventuálně právní skutečnosti (např. hospodářské smlouvy), o které se rozhodnutí opírá, ale současně též uvedení procesního ustanovení, podle kterého je vydáváno. V praxi lze též postupovat tím způsobem, že se v právní větě pouze odkáže na příslušná ustanovení, pokud byla náležitě uvedena v předcházejícím právním odůvodnění (např. „státní arbitráž podle citovaných ustanovení a podle § 35 zákona o hospodářské arbitráži rozhodla takto:“).

Přesná právní kvalifikace sporu a její uvedení v rozhodnutí má mimořádně důležitý význam z hlediska zákonnosti rozhodnutí.

Výroková věta musí být plně v souladu s ustanovením § 35 odst. 3 zákona, podle kterého arbitrážní rozhodnutí má plně vyřešit celý předmět hospodářského sporu a musí přesně vymezit povinnosti, které ukládá.

Tato část, ve smyslu toho, co jsme již vymezili výše, bude tedy obsahovat závazný úsudek arbitrážního orgánu v daném sporu, s vymezením konkrétních přiznaných práv nebo uložených povinností, konstatováním právní situace (zamítnutí arbitrážní žádosti, konstatování neplatnosti hospodářské smlouvy apod.). Vzhledem k tomu, že rozhodnutí je „odpovědí“ na arbitrážní žádost, musí se ve výroku vypořádat se všemi nároky a uplatněnými právy, vyplývajících z petitu arbitrážní žádosti. Pravidelnou náležitostí výrokové věty je též otázka placení nákladů řízení.

Jestliže tedy zrekapitulujeme náležitosti meritorního arbitrážního rozhodnutí pak vidíme, že kromě poučení o odvolání je tento obsah totožný s obsahem rozhodnutí soudních a v podstatě i správních. Poučení o odvolání nepřichází u arbitrážních rozhodnutí v úvahu, protože podle § 36 zákona o hospodářské arbitráži je toto rozhodnutí konečné a není proti němu opravný prostředek. Pouze vidíme, že ve srovnání s rozhodnutími soudními i správními je sled jednotlivých náležitostí poněkud pozměněn, neboť klasická struktura soudních rozhodnutí, pomineme-li formální a identifikační údaje je: výrok — odůvodnění (skutkové i právní) — poučení o odvolání. Naopak, jak bylo uvedeno výše, arbitrážní rozhodnutí se výrokem ukončuje.

Poněkud odlišná je problematika obsahu rozhodnutí procesních, kde ještě navíc musíme diferencovat mezi těmi rozhodnutími, která jsou zákonem o hospodářské arbitráži upravena a mezi rozhodnutími ostatními (viz ad II/3). Jak je uvedeno výše, zákon o hospodářské arbitráži z hlediska obsahu nečiní mezi jednotlivými druhy rozhodnutí žádného rozdílu. Proto pro stanovení obsahu procesních, zákonem upravených rozhodnutí využijeme analogie a dospějeme k závěru, že tato rozhodnutí, která mají zvýšenou důležitost mezi všemi procesními rozhodnutími, musí vyhovovat stejným náležitostem jako rozhodnutí ve věci samé, tzn. obsahují výrok a odůvodnění, a to zpravidla skutkové i právní (byť ve stručnější formě). Např. je to nezbytné u rozhodnutí, kterým se zastavuje arbitrážní řízení, odmítají námítky proti arbitrážnímu platebnímu rozkazu apod. Naproti tomu některé náležitosti meritorních rozhodnutí, a to uvedení petitu arbitrážní žádosti, pokud se řízení zahajuje na žádost organizace a vyjádření odpůrce (odpůrců) tato rozhodnutí pochopitelně neobsahují. Uvedení obsahových náležitostí u těchto procesních rozhodnutí shodně s náležitostmi rozhodnutí meritorních je nutné mimo jiné z toho důvodu, že proti těmto rozhodnutím lze podat návrh na přezkoumání podle § 41 až 3, takže přezkoumávající orgán musí mít podklady, ze kterých je možné vycházet a posuzovat, zda tímto rozhodnutím byly porušeny právní předpisy nebo zásady hospodářské politiky ČSSR. A to lze poznat jediné podle obsahu rozhodnutí.

Naproti tomu ostatní procesní rozhodnutí, zákonem neupravená nevyžadují přesné stanovení obsahových náležitostí. Budou sice obsahovat výrokovou část, ale již u nich není nezbytné jejich odůvodňování, a to jak po skutkové nebo právní stránce (např. státní arbitr nebude odůvodňovat svolání arbitrážního jednání na určitý den a hodinu apod.), protože tato ostatní procesní rozhodnutí jsou výrazem dominantního postavení arbitráže k určení procesního postupu, v důsledku čehož nejsou ani přezkoumatelná; dotýkají se jen těch procesních práv a povinností, která mají jen zprostředkující vliv na rozhodnutí o uplatněném nároku.

Jestliže vyjdeme z klasifikace arbitrážních rozhodnutí podle předmětu projednané a rozhodnuté věci (viz ad II/1) a podle obsahu (viz ad II/3), pak velmi plasticky vynikne různorodost arbitrážních rozhodnutí, a to jak ve věci samé, tak o dalších otázkách. Z předcházejícího výkladu jednoznačně vyplynulo, že právní úprava arbitrážních rozhodnutí, pokud jde o stanovení jejich obsahu, je velmi strohá a že podrobnější stanovení těchto náležitostí je ev. věcí vnitřních směrnic a pokynů hospodářské arbitráže a zásadně aplikační praxe. Co je však podstatné — právní úprava nerozlišuje z hlediska obsahu mezi rozhodnutími ve věci samé a rozhodnutími ostatními. Tuto skutečnost je zapotřebí podle našeho názoru považovat za nedostatek. Úmyslně bylo na jiném místě práce poukázáno na skutečnost, jak významné a několikeré funkce plní arbitrážní rozhodnutí ve srovnání s rozhodnutími jiných státních orgánů. Třebaže arbitrážní řízení je charakterizováno řadou specifik, která ho odlišují od řízení před těmito státními orgány, k nimž řadíme též např. zásadu neformálnosti řízení, neměla by mít tato skutečnost, podle našeho názoru, vliv na obsah rozhodnutí. Požadavek na dodržování socialistické zákonnosti a respektování zásad hospodářské politiky ČSSR v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů, požadavek na sjednocování judikatury a též zvláštní úprava nápravy nezákonných arbitrážních rozhodnutí cestou jejich přezkoumávání nás vede ke dvěma závěrům:

Za prvé by bylo především účelné, aby právní úprava výslovně rozlišovala mezi rozhodnutími ve věci samé a rozhodnutími o dalších otázkách, která by byla i jazykově a tím i pojmově odlišena. Aniž bychom volali po prostém návratu k dřívější právní úpravě nebo se snažili kopírovat úpravu procesních institutů v oblasti řízení soudního nebo správního, jen stěží bychom hledali nové, vhodnější institucionální vyjádření příslušné problematiky než je rozhodnutí a usnesení.¹⁴⁾ V arbitrážním řízení nebudeme navrhopvat pro meritorní rozhodnutí formu rozsudku, který je typicky civilistickým a trestně-právním institutem. Nevystačíme ale ani s dřívější úpravou, které znala institut „rozhodnutí sporu“, poněvadž z hlediska platné právní úpravy hospodářská arbitráž rozhoduje nejen spory s kon-

¹⁴⁾ Plně v dané souvislosti podpoříme stanovisko J. Macura, který velmi výstižně vyjádřil, že „z hlediska genetického je nutno především poukázat na okolnost, že celostní útvary procesněprávních norem původně vznikaly v souvislosti se základními, profilujícími a geneticky staršími odvětvími hmotného práva. V době, kdy vznikají nové, geneticky mladší hmotněprávní odvětví, existuje již poměrně vyvinuté procesně-právní regulování, sloužící základním, profilujícím odvětvím hmotného práva. Vývoj procesněprávního regulování, jež se uplatňuje ve vztahu k novým odvětvím hmotného práva, neprobíhá a nemůže probíhat „od začátku“, ale nová odvětví v podstatě používají již konstituovaný proces civilní, trestní nebo správní. Tento postup je možný tím spíše, že procesní právo je více vzdáleno od materiální ekonomické základny společnosti než právo hmotné, je tedy v jistém směru abstraktnější a obecněji použitelné“. — Viz J. Macur: Občanské právo procesní v systému práva, UJEP v Brně, 1975, str. 204.

tradiktorní povahou. Jsou věci patřící do pravomoci hospodářské arbitráže, např. rozhodování sporu o základní podmínky dodávky podle § 2 odst. 1 písm. e), kdy podle obecně zastávaného názoru nejde o hospodářský spor, nýbrž o výkon legislativní pravomoci hospodářské arbitráže, proto ani rozhodnutí v tomto případě vydaná nemají povahu rozhodnutí sporu. Podle ustanovení § 1 písm. f) v případech a za podmínek stanovených zvláštními předpisy rozhoduje hospodářská arbitráž o odvodu do příslušného státního rozpočtu a o uložení hospodářské pokuty. Zde meritorní rozhodnutí hospodářské arbitráže rovněž nebude nesporně mít povahu rozhodnutí sporu. U tohoto závěru je třeba zdůraznit, že stanovisko, že nejde o hospodářský spor používáme pouze ve smyslu ustanovení § 1 písm. f) novely zákona o hospodářské arbitráži a v žádném případě z toho nelze dovodit závěr, že bychom připouštěli, že v těchto případech se činnost arbitráže omezuje pouze na vynesení výroku, aniž by současně měla oprávnění zjišťovat materiální pravdu, jež je předpokladem výroku.

Ani institut „arbitrážní nález“, zavedený zákonem č. 99/1950 Sb., se nezdá být v současných podmínkách vhodným.

Pro označení rozhodnutí procesního charakteru jiný vhodnější termín, než je usnesení, nemáme a nebylo by účelné jej ani uměle vytvářet.

Jestliže se na tomto místě navrhuje pozitivně-právní zakotvení a členění rozhodnutí na rozhodnutí ve věci samé a rozhodnutí ostatní (procesní), pak v žádném případě nejde pouze o přizpůsobení se obecným procesním principům, dosažení „procesní čistoty“ nebo zformalizování či judikalizaci arbitrážního řízení.¹⁵⁾ Důvody, ze kterých naše stanovisko vychází je možné stručně formulovat takto:

1. S vydáváním rozhodnutí ve věci samé a rozhodnutí procesních jsou spojeny rozdílné hmotně-právní a procesně-právní účinky, které lze spatřovat především v tom, že pokud jde o rozhodnutí procesní, nabývají tato zásadně pouze formální právní moci, nikoliv právní moci materiální, jako rozhodnutí meritorní. Jsme si však vědomi toho, že tento argument

¹⁵⁾ Je možné v této souvislosti též poukázat, že s klasifikací rozhodnutí v uvedeném smyslu se setkáme i v právní úpravě arbitrážního řízení některých socialistických zemí. V SSSR předmětná úprava vyplývá z Pravidel projednávání hospodářských sporů státními arbitrážemi, schválených usnesením Rady ministrů SSSR č. 440 z 5. 6. 1980 (tato pravidla jsou prováděcím předpisem k zákonu o státní arbitráži v SSSR z roku 1979). Podle čl. 77 cit. Pravidel „hospodářský spor ve věci samé (vyhovění žádosti, úplné nebo částečné zamítnutí žádosti) rozhoduje státní arbitráž rozhodnutím“. Podle čl. 83 „jestliže se hospodářský spor nerozhoduje ve věci samé (odročení jednání, přerušení řízení, zastavení řízení, ponechání žádosti bez projednání apod.), vynese státní arbitráž usnesení. Pravidla současně stanoví náležitosti rozhodnutí i usnesení.

V NDR Nařízení o úkolech a způsobu práce Státního smluvního soudu z 18. 4. 1963 ve znění nařízení ke změně nařízení o úkolech a způsobech práce Státního smluvního soudu z 9. 9. 1965 a druhého nařízení ke změně nařízení o úkolech a způsobu práce Státního smluvního soudu z 12. 3. 1970 v § 37 odst. 2 stanoví, že rozhodnutí se vydává jako nález nebo jako usnesení.

nemá absolutní platnost, neboť některá rozhodnutí (jako je např. odmítnutí arbitrážní žádosti, zastavení řízení), ale nabývají též právní moci ve smyslu materiálním. Už jsme však na jiném místě zdůraznili, že nesporně, pokud jde o procesní rozhodnutí, z těchto nelze vytvořit zcela jednotlivou kategorii se zcela totožným právním režimem. Při argumentaci vycházíme též z toho, že všechna tato procesní rozhodnutí nemají účinky hmotněprávní nýbrž procesně-konstitutivní v tom smyslu, že jejich vydáním se převážně konstituuje procesní poměr, který tady před vydáním rozhodnutí nebyl.

Stanovisko o rozdílné povaze rozhodnutí z hlediska nabytí právní moci zde uvádíme i přesto, že teoretická fronta není v těchto otázkách zcela jednotná a někteří autoři uvedené rozdíly odmítají.¹⁶⁾

2. Další rozdíl, v návaznosti na předchozí, lze spatřovat v odlišném režimu vykonatelnosti rozhodnutí meritorních a procesních. Chceme-li hovořit též o rozhodnutí procesních o vykonatelnosti, možná přesněji o „vynutitelnosti“, pak nesporně dojdeme k závěru, že nejde o režim totožný s výkonem rozhodnutí meritorních, nejde o „exekuční řízení“. Splnění procesních rozhodnutí je dosahováno jinými prostředky než těmi, které jsou stanoveny pro výkon rozhodnutí ve věci samé (např. odmítnutím arbitrážní žádosti nebo odmítnutím námitek proti arbitrážnímu platebnímu rozkazu, nejčastěji však ukládáním pokut, jejichž povaha je však zcela odlišná od pokut směřujících k výkonu rozhodnutí na nepeněžité plnění podle § 40 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži).

3. Z hlediska dozoru nad dodržováním socialistické zákonnosti v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů by nutně došlo k diferenciaci a ujasnění (což z platné právní úpravy nevyplývá), která arbitrážní rozhodnutí jsou přezkoumatelná cestou dozoru. Zatímco rozhodnutí ve věci samé by přicházela v úvahu všechna, nesporně u rozhodnutí procesních — usnesení — by bylo nutné v některých případech právo na podání návrhu na přezkoumání rozhodnutí ex lege vyloučit (např. u rozhodnutí, kterým hospodářská arbitráž zahájila arbitrážní řízení z vlastního podnětu nebo z podnětu hlavního arbitra ČSSR).

4. Nelze podle našeho názoru zcela pominout ani ten fakt, že v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů by se zvýšila přehlednost rozhodnutí tím spíše, že je zavedena praxe používání předtištěných formulářů pro jednotlivé druhy rozhodnutí, která však v názvu odlišována nejsou. Tím by se ulehčila i např. práce při provádění prověrek rozhodovací činnosti ze strany vyšších arbitrážních orgánů apod.

Jestliže byl tedy naznačen závěr o potřebě diferenciaci v právní úpravě rozhodnutí a usnesení, pak logicky dospějeme ke druhému závěru, že je

¹⁶⁾ Srov. např. J. Macur: Deklaratorní nebo konstitutivní povaha soudních rozhodnutí, Právník 12/1971, str. 986.

nutné této právní úpravě přizpůsobit též úpravu obsahových náležitostí jednotlivých druhů rozhodnutí:

Pokud jde o návrh na samostatnou právní úpravu meritorních rozhodnutí, pak by právní úprava měla stanovit obsahové náležitosti v tom smyslu, jak byly výše naznačeny:

- označení arbitrážního orgánu, který rozhodnutí vydal plným názvem a sídlem
- jméno rozhodujícího arbitra, popř. jména členů komise arbitrů nebo arbitrážní komise
- den vydání rozhodnutí a jeho spisové číslo
- označení stran plným názvem a jejich sídlo a uvedení jejich zástupců nebo jiných osob zúčastněných při arbitrážním jednání
- předmět sporu
- tvrzení stran a skutková zjištění
- odůvodnění a právní kvalifikace
- výrok
- kulaté razítko arbitrážního orgánu a podpis arbitra, který rozhodnutí vydal (členů komise arbitrů nebo arbitrážní komisi, příp. jenom jejich předsedajícího).

V dané souvislosti se též naskytá otázka, zda vzhledem k rozdílnosti skutkových podstat a předmětů sporů, arbitráží rozhodovaných (spory předsmmluvní, spory o reálné plnění, spory majetkové, spory určovací, spory o základní podmínky dodávky) by nebylo účelné (tak jak tomu bylo např. v Pravidlech projednávání a rozhodování sporů státní arbitráží z roku 1953) v právní úpravě podrobněji specifikovat obsah výroku meritorního rozhodnutí podle specifik těchto sporů. Na položenou otázku dáme na tomto místě zápornou odpověď, neboť takto podrobné stanovení náležitostí výroku není nutné ani funkční. Podle našeho názoru bude nutné obsah enunciatu rozhodnutí v zákonné úpravě stanovit tak, aby bylo zřejmé, že:

- rozhodnutí musí plně vyřešit celý předmět sporu
- rozhodnutí přesně vymezuje práva a stanoví povinnosti, které ukládá (včetně časového určení jejich trvání) nebo přesně stanoví konstituovaný či deklarovaný právní vztah
- jsou vypořádány náklady arbitrážního řízení včetně arbitrážního poplatku.

Poněkud komplikovanější je otázka stanovení obsahu u ostatních arbitrážních rozhodnutí, pro které je obecně navrhováno označení usnesení.

Především musíme předeslat, že ve smyslu navrhované konstrukce by zákon zejména musel vymezit vztah (použití) rozhodnutí a usnesení. Je zřejmé, že ve smyslu obecné praxe by bylo stanoveno, že rozhodnutím se rozhoduje ve věci samé, usnesením o dalších otázkách, především o prů-

běhu arbitrážního řízení. Na jiném místě práce již bylo poukázáno, že však ta rozhodnutí hospodářské arbitráže, která by mohla (nebo měla mít) povahu usnesení jsou dvojího druhu: jednak ta, která jsou výslovně zákonem upravena, jednak ostatní, nepojmenovaná. Tato skutečnost sice částečně komplikuje problematiku, není však neřešitelná. Je jisté, že pokud máme stanovit obsahové náležitosti těchto rozličných procesních rozhodnutí, tak nedojdeme ke shodě. Nebylo by proto, podle našeho názoru, možné analogicky jako u rozhodnutí ve věci samé, vymezit taxativně náležitosti usnesení. Řešení lze spatřovat v tom, že konkrétní obsahové náležitosti by byly výslovně stanoveny u „usnesení“, které zákon výslovně upravuje nebo by v budoucnu upravil — např. usnesení o zahájení arbitrážního řízení z vlastního podnětu arbitrážního orgánu nebo z podnětu hlavního arbitra ČSSR, usnesení o odmítnutí arbitrážní žádosti, usnesení o zastavení arbitrážního řízení, usnesení o uložení pořádkové pokuty apod. U ostatních usnesení procesního charakteru by vzhledem k jejich zvláštnímu a volnějším režimu nebylo nutné podrobně (nebo vůbec) obsahové náležitosti stanovit. Bylo by však vhodné i u těchto rozhodnutí stanovit v právní úpravě odkaz, popř. analogii aplikace obsahových náležitostí základních („významnějších“) usnesení, které zákon upravuje.

B. Forma rozhodnutí

Zákon o hospodářské arbitráži v platném znění neobsahuje žádné ustanovení o formě arbitrážních rozhodnutí. Rovněž tuto skutečnost je nutné považovat za závažnou mezeru v právní úpravě, neboť forma, v jaké se rozhodnutí vydává, by se neměla opírat pouze o obecné zásady právní, ale měla by být výslovně stanovena v právní úpravě.

Rozhodovací praxe arbitrážních orgánů zavedla obligatorně písemnou formu u všech rozhodnutí meritorních a některých důležitých rozhodnutí procesních, ostatní rozhodnutí jsou vydávána v ústní formě. Přesné stanovení formálních náležitostí rozhodnutí má význam z hlediska zabezpečení socialistické zákonnosti a právní jistoty, ale též povahy rozhodnutí. Je zřejmé, že rozhodnutí, které bude mít všechny obsahové náležitosti a bude podchyceno v písemné formě bude pro organizace ve smyslu příslušných ustanovení konečným, závazným a zásadně též nezměnitelným aktem (pokud nebude probíhat přezkoumací řízení).

Písemnou formou arbitrážního rozhodnutí je v této souvislosti zapotřebí rozumět vyhotovení arbitrážního rozhodnutí na samostatném listě (listech), s uvedením všech formálních i obsahových náležitostí, které mu vtiskují charakter aktu aplikace práva.

Jsou však též rozhodnutí hospodářské arbitráže, a to některá rozhodnutí procesní, která rovněž obsahují autoritativní a závazný výrok arbitrážního

orgánu, u nichž však není z praktických hledisek nezbytně nutné jejich vyjádření v písemné formě ve výše uvedeném smyslu (např. rozhodnutí, kterým se ukládá straně povinnost v průběhu arbitrážního jednání předložit do určité lhůty stanovené listiny, prodlužuje se lhůta pro odstranění vad arbitrážní žádosti, zamítají se námitky zástupců organizací, uplatněné při arbitrážním jednání apod.). Tato skutečnost je dána povahou uvedených rozhodnutí, která může arbitrážní orgán kdykoliv měnit nebo zrušit a organizace nemá možnost tato rozhodnutí napadat, protože vedení arbitrážního řízení je věcí arbitrážního orgánu, byť v rámci vymezeném socialistickou zákonností. Závažná a očividná porušení socialistické zákonnosti při vydávání těchto rozhodnutí nebo jiné případy nesprávného postupu arbitrážního orgánu (např. záměrné šikanování organizace ukládáním formálních povinností apod.) lze postihovat interně nebo cestou prokurátorského dozoru.

Požadavek na zabezpečení právní jistoty a též hlediska, týkající se výkonu dozoru vyšších arbitrážních orgánů nad rozhodovací činností nižších orgánů vedly však k tomu, že novelizace zákona o hospodářské arbitráži z roku 1982 zakotvila v § 30a písm. e) povinnost arbitra zaznamenat v arbitrážním spise procesní rozhodnutí, jimiž se určuje postup řízení, pokud jimi byly uloženy povinnosti stranám ve sporu. Tato skutečnost nesporně u uvedených rozhodnutí nahrazuje jejich písemnou formu.

Z hlediska budoucí právní úpravy, vzhledem k výše naznačeným závěrům by tedy zřejmě bylo účelné výslovně stanovit požadavek písemné formy u všech rozhodnutí meritorních a těch procesních rozhodnutí (usnesení), která by byla v zákoně výslovně upravena. Pokud jde o zbývající rozhodnutí, jejich podchycení v arbitrážním spise ve smyslu výše citovaného ustanovení se zdá být dostatečné a odpovídající arbitrážní praxi.

IV. PRÁVNÍ ÚČINKY ROZHODNUTÍ

Samostatnou problémovou oblast při zkoumání rozhodnutí státních orgánů tvoří otázky, spojené s jejich povahou, jejich právními účinky. Je zapotřebí předeslat, že tato problematika má své aspekty teoretické, se kterými úzce souvisejí též konkrétní aspekty praktické. Obojí se pokusíme v následujícím výkladu vysvětlit.

Vydá-li státní orgán, v našem případě orgán hospodářské arbitráže rozhodnutí ve věci samé, stojíme před základní otázkou, jejíž teoretický základ spočívá v tom, jaké právní účinky s vydáním tohoto rozhodnutí nastávají. Zda tedy toto rozhodnutí pouze stvrzuje (deklaruje) určitá práva, právní vztah, který již existoval před jeho vydáním, nebo zda také v některých případech toto rozhodnutí vede k vytváření práv a právních vztahů nebo zda dokonce plní normotvornou funkci.

V právní vědě, zejména starší buržoazní, bylo vytvořeno několik koncepcí nazírání na předmětnou problematiku. Jednou z nich je materiálně-právní teorie,¹⁷⁾ která při řešení dané otázky, jež vychází ze vztahu práva hmotného a procesního, podrobila procesní normy právu hmotnému a proto trvala na deklaratorním charakteru rozhodnutí. Podle této teorie, která vycházela v podstatě z objektivně-idealistického hlediska, má být procesem obnoven jen předprocesní „normální stav“. Tento předprocesní stav lze zjistit a úkolem soudu je v rozhodnutí tento stav prostě jen konstatovat.

Dualistická teorie (v Československu zejména Ott, Hora) vychází z toho, že projednací charakter buržoazního civilního procesu znemožňuje, aby soud jen deklaroval objektivní předprocesní stav. Soud nezjišťuje materiální pravdu, nýbrž usiluje pouze o dosažení právní jistoty. Zastánci této teorie nepochybují o možnosti zjištění objektivního skutkového stavu (jinak by teorie deklaratornosti ztratila reálnou oporu), i když zásadně v mezích aktivní činnosti stran a proto obhajují deklaratornost soudních rozhodnutí jako základ právní jistoty. Soud při rozhodování vykonává jen formálně logické usuzování, které lze charakterizovat jako složitý sylogismus. Soud dělá „nezúčastněný“ závěr z daného skutkového stavu.

Zcela odlišné pojetí, založené na subjektivním idealismu, přinesla normativní teorie (v Československu zejména F. Weyer, Procházka, Ratica). Pro zastánce této teorie představuje materiální pravda nejen procesní, ale také gnoseologickou fikci: protože soud nemůže zjistit objektivní pravdu, nemůže zjišťovat nějaký předprocesní stav, nemůže nic v tomto smyslu deklarovat. Proto soud právo tvoří a jeho rozhodovací činnost má obdobnou povahu jako činnost zákonodárná.

Autor publikace, ze které byla tato pojetí převzata, F. Boura, dovozuje, že vztah mezi deklaratorností a konstitutivností rozhodnutí musíme pochopit dialekticky, nikoliv dogmaticky. Podle jeho názoru „stavět tedy deklaratornost a konstitutivnost soudních rozhodnutí proti sobě by bylo — ovšem jen ve vyloženém slova smyslu — nesprávné a nepravdivé. Svědčilo by pouze o dogmatickém chápání pojmu deklaratornosti a konstitutivnosti. Každé rozhodnutí tedy jednak konstatuje podle zjištěných skutečností a podle platného zákona, co je právem, jednak zásadně upravuje vztah mezi účastníky. V tomto smyslu lze každé rozhodnutí označit za deklaratorní a konstitutivní.“¹⁸⁾

Z dalších autorů se předmětné problematice věnuje např. F. Zoulík, který klasifikuje rozhodnutí (ve věci samé) na ta, na jejichž základě vznikají, mění se nebo zanikají hmotně-právní vztahy nebo jejich prvky (ze-

¹⁷⁾ Tam, kde nebude dále uvedeno jinak, se vychází při charakteristice těchto pojetí z publikace F. Boura: Soudní rozhodnutí, Orbis Praha 1957, str. 80 an.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 86.

jména subjektivní práva a povinnosti) a dále na rozhodnutí, která jen autoritativně prohlašují existenci nebo neexistenci hmotně-právních vztahů nebo jejich prvků. Rozdíly mezi oběma kategoriemi rozhodnutí autor zkoumá z hlediska vztahu procesních vztahů jimi založených ke vztahům hmotně-právním. U první kategorie rozhodnutí dochází v důsledku vydání rozhodnutí ke změně ve sféře hmotného práva a v těchto případech rozhodnutí vedle toho, že zakládá procesní vztah, současně zakládá, mění nebo ruší i vztah hmotně-právní, přičemž nemůže dojít k rozporu mezi oběma druhy vztahů, které jsou založeny jednou a toutéž skutečností, jedním a tímtéž výrokem.

U druhé kategorie rozhodnutí není hmotně právní vztah založen nebo změněn až rozhodnutím, ale vznikl již před procesem v důsledku některé ze skutečností, s nimiž hmotné právo takové účinky spojuje a existence nebo neexistence takového vztahu je předmětem poznání soudu v řízení. V případě, že hmotně-právní vztah není poznán dokonale, dochází k neshodě mezi hmotně-právním (i nadále objektivně existujícím) vztahem a vztahem procesním, vytvořeným rozhodnutím. Výrok soudu se odchyluje od objektivní skutečnosti, aniž by ovšem tuto objektivní skutečnost mohl měnit, z hlediska hmotného práva nedochází ke změně. Z toho F. Zoulík usuzuje, že tu nedochází ani k vytvoření práva (ve smyslu subjektivního hmotného práva) a nemůže jít proto v těchto případech o rozhodnutí konstitutivní povahy. „Konstitutivnost těchto rozhodnutí není možné dovodit ani z toho, že zakládají procesní vztahy, neboť tato okolnost není specifickou této kategorie, ale znakem všech rozhodnutí. Za konstitutivní můžeme považovat jen rozhodnutí první kategorie, neboť jen ona mají reálný vliv na hmotně-právní situaci účastníků, jen ona zakládají, mění nebo ruší subjektivní práva (povinnosti) hmotně-právní povahy.“¹⁹⁾

V nejnovější teorii předmětnou problematiku řeší V. Steiner. Především dovozuje, že rozhodnutí konstitutivní a deklaratorní je třeba striktně lišit z následujících důvodů:²⁰⁾

1. z praktického rozdílu, souvisejícího s ochranou jimi poskytovanou. Rozhodnutí deklaratorní poskytuje ochranu nárokům, které v době jejich uplatnění již existovaly a trvaly a má tedy nutně účinky ex tunc. Naproti tomu v případech, kdy se podle hmotného práva ke vzniku, změně nebo zániku právního vztahu vyžaduje vedle určitých skutkových podmínek navíc ještě zvláštní výrok justičního orgánu, má takový konstitutivní výrok účinky zásadně ex nunc, neboť teprve jím nastane žádoucí změna právního stavu,

¹⁹⁾ F. Zoulík: Konstitutivní rozsudky, Právník č. 5/1966, str. 433 an. K problematice konstitutivních a deklaratorních rozhodnutí viz též A. Bajcura: Súdne rozhodnutia v občianskom procesnom práve, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1970, str. 70 an.

²⁰⁾ V. Steiner: Základní otázky občanského práva procesního, Academia, Praha 1981, str. 267.

2. o věci, o které se rozhoduje deklaratorním rozhodnutím, může být též rozhodnuto i v jiném řízení jako o prejudiciální otázce, naproti tomu o věci judikované konstitutivním rozhodnutím nemůže být nikdy takto rozhodnuto.

Autor chápe deklaratorní rozhodnutí jako „individuální normu i procesní skutečnost s konstitutivními účinky pro vznik nového konkrétního procesního materiálně právního vztahu, kterým je nahrazen původní předprocesní vztah hmotného práva, aniž je tím však dotčena samotná platnost abstraktních norem hmotněprávních. Výrok deklaratorního rozhodnutí je svou právní mocí závazný jak pro účastníky řízení, tak i pro soud, který ho vydal, jakož i pro všechny ostatní státní orgány.

Rozhodnutí konstitutivní je naproti tomu nejen konkrétní individuální procesní normou a procesní skutečností s konstitutivními procesními účinky, nýbrž kromě toho též skutečností hmotně-právní s konstitutivními účinky pro samotné právo hmotné, které toto rozhodnutí činí přímo podle svých předpisů důvodem vzniku, změny nebo zániku konkrétního hmotně-právního vztahu (nelze tedy konstitutivní rozhodnutí, pokud jde o jeho moc vytvářet nové právní vztahy, přirovnávat k zákonu, jak činí odpůrci existence rozdílů mezi rozhodnutími konstitutivními a deklaratorními). Výrok konstitutivního rozhodnutí zavazuje ovšem v této své kvalitě hmotně-právní skutečnosti nejen účastníky řízení, nýbrž všechny ostatní legitimované subjekty hmotně-právních vztahů, které ji musí ve svých vztazích respektovat jako skutečnost, jejíž závaznost pro ně plyne přímo z předpisů práva hmotného (nikoliv tedy jen z právní moci konstitutivního rozhodnutí). Z právní moci konstitutivního rozhodnutí plyne naproti tomu jeho závaznost jakožto skutečnosti procesní, která zavazuje jak orgán, který ho vydal, tak i všechny ostatní orgány státní moci.“²¹⁾

Důležitá otázka, které si současně V. Steiner všímá, jsou praktické důsledky, plynoucí z výše uvedených rozdílů v kvalitě povahy rozhodnutí konstitutivních a deklaratorních a které se týkají především možnosti odstranit právní stav, jestliže byla dodatečně zjištěna nějaká základní vada či nedostatek v rozhodnutí (error in iudicando) anebo v řízení mu předcházejícím (error in procedendo). Dovozuje, že pokud jde o rozhodnutí deklaratorní, je toto, jakožto norma a vztah, ryze procesní normou účinnou a závaznou jen pokud je v právní moci. Jelikož vedle této závazné speciální a konkrétní právní normy trvají nedotčeny obecné předpisy práva hmotného, lze z nich vyvodit po zrušení rozhodnutí deklaratorního v mimořádném opravném řízení znovu původní hmotně-právní nárok.

Naproti tomu u rozhodnutí konstitutivního, které je samo hmotně-právní skutečností, se kterou je spojen vznik, změna nebo zánik práva hmotné-

²¹⁾ V. Steiner: cit. práce, str. 270.

ho (hmotně-právního vztahu) nelze tuto důležitou právní skutečnost bez výslovného předpisu hmotného práva anulovat či zrušit v mimořádném opravném řízení, protože místo ní by nastalo hmotně-právní vakuum. Konstatuje tedy, že procesně právní účinky lze odstranit procesními prostředky toliko u rozhodnutí deklaratorních, nikoli u rozhodnutí konstitutivních, u nichž se procesní účinky spojují s účinky ryze hmotně-právními. Zákon by tu musel — se zřetelem na jejich povahu — stanovit výslovně, že lze nový hmotně-právní vztah, který přivodily zrušit zvláštní žalobou. . . „²²⁾

Obecně teoretická problematika podstaty, účinků i praktického významu konstitutivních a deklaratorních rozhodnutí, tak jak vyplývá z předcházejícího výkladu, je dokumentována uváděnými autory na rozhodnutích soudních. Je pochopitelné, že předmětné otázky byly nejhluběji rozpracovány teorií civilního řízení soudního. Je však samozřejmé, že při respektování poznatků, zpracovaných obecnou teorií státu a práva a s výkladem *per analogiam juris* lze interdisciplinárně s těmito závěry pracovat při zkoumání totožné problematiky v oblasti arbitrážního řízení a arbitrážního rozhodování. Proto další rozbor bude věnován těmto otázkám.

Metodologie zkoumání předmětných otázek však nutně vyžaduje apriorně vymezit základní teoretické východisko, jehož podstata tkví v otázce, jaká (v čem) je podstata postupu státního orgánu při vydávání konkrétního rozhodnutí v konkrétním případě. Jde tedy o vymezení rámce, daného právním řádem a konkrétního místa v něm pro rozhodnutí nebo jinak řečeno o vymezení, jaký vztah vyplývá z rozhodnutí jakožto individuálního právního aktu vůči tomuto rámci, který je tvořen obecně závaznými právními předpisy. Odpovědět na otázku, jakou povahu, jaké právní účinky (konstitutivní či deklaratorní má ten který druh rozhodnutí) tedy předpokládá, jak je uvedeno výše, odpovědět si nejprve na otázku tohoto zmíněného vztahu.

I v tomto případě právní teorie zná obecně několik pojetí.

Sylogistická teorie²³⁾ jako základní vazbu mezi obecnou právní normou a konkrétním rozhodnutím zdůrazňuje myšlenkový postup (myšlenkové pochody), jehož cílem je nejdříve zjistit gramatický a logický význam obecných norem, jímž je konkrétní případ nejbližší svými znaky a po té tuto obecnou normu na konkrétní případ aplikovat. Rozhodnutí se tak stává výsledkem interpretace a aplikace obecné normy na konkrétní skutkový základ, který musí být nejdříve zjištěn. Podstata tohoto pojetí je tedy v aplikaci práva, a to hmotného a procesního.

Opakem tohoto pojetí jsou teorie, považující vydávání rozhodnutí (rozhodování) za nalézání práva. Vychází se z premisy, že rozhodnutí je nikoliv

²²⁾ Tamtéž, str. 271.

²³⁾ V. Steiner: cit. práce str. 254 an.

konkrétní právní norma, vznikající pouze na základě interpretace a aplikace práva, obsaženého v obecně závazné normě, ale tvorbou práva, která může jít i praeter nebo contra legem. Rozhodnutím tohoto typu nevzniká obecná norma, ale rozhodující orgán má tvořit zvláštním myšlenkovým a volným pochodem (aktem) nové právo, které působí ve formě právního poměru mezi účastníky konkrétního řízení.

Podstatou třetího pojetí je soudcovská tvorba práva (Judge made Law), kde rozhodnutí soudce v konkrétním sporu a soudcovské rozhodování vůbec je jedním z pramenů práva, neboť toto rozhodnutí je závazné i pro soudní rozhodování o jiných obdobných věcech (stává se tedy právním precedentem) a nabývá tak charakteru obecně závazné právní normy.

Při klasifikaci arbitrážních rozhodnutí z hlediska zkoumání jejich právních účinků budeme vycházet z pojetí, že orgány hospodářské arbitráže při své rozhodovací činnosti interpretují a aplikují právo.

Vrátíme-li se na tomto místě k výše uvedené teoretické problematice, vztahující se k povaze rozhodnutí, je možné vyvodit některé závěry. Především, podle názoru autora, podobné úvahy a teoretické závěry, které se navíc týkají jen rozhodnutí soudních, nelze bez dalšího absolutně aplikovat pro oblast arbitrážního řízení a arbitrážního rozhodování. Veškeré „diskuze“ se točí kolem problematiky hmotného a procesního vztahu, existence „předprocesního stavu“, jeho potvrzení (deklarace), potvrzení vztahu založeného objektivním právem, tzn. obecně závaznou právní normou a dalších otázek. Jak ale posuzovat podstatu meritorního rozhodnutí, kterým hospodářská arbitráž rozhoduje ve smyslu ustanovení § 118 odst. 1 h. z. nebo § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, když zakládá, mění nebo ruší hospodářský závazek (v prvním případě) nebo když zakládá, mění nebo ruší právní poměr podle ustanovení, cit. na druhém místě. Jedná se o ryze dispoziční oprávnění hospodářské arbitráže (která jsou důvodně nazývána zvláštními, přičemž právní teorie již věnovala značnou pozornost jejich vzájemnému vztahu a otázce jejich další existence)²⁴⁾, které může využít ex offio. To tedy znamená, že zde nejen neexistuje žádný procesní návrh účastníka (jak předpokládají výše uvedené teorie) a tudíž ani žádné konkrétní subjektivní právo (nebo právní poměr), o kterém by bylo možné rozhodnout (samozřejmě pouze v případech, že podle cit. ustanovení hospodářská arbitráž zakládá hospodářský závazek nebo právní poměr) — tzn. deklarovat a jednak rozkazovat (viz teorie rozkazu), ale neobstojí ani důsledně teorie zjišťování práva, tzn. že nejen že zde není subjektivní právo, ale často nebude obsahem rozhodnutí ani to, co podle této teorie vyplývá z objektivní právní normy. V čem je tedy podstata takového arbi-

²⁴⁾ K této problematice a shrnutí některých názorů, dříve publikovaných viz F. Klimeš: Hospodářská arbitráž a její funkce, AUC Iuridica Monographia XXXIX/1983, str. 64 an.

trázního rozhodnutí, když ani nepotvrzuje subjektivní právo (a to ani to, které by vyplývalo z objektivní právní normy) a když tedy obsahem tohoto rozhodnutí je něco (obecně „právní poměr“) co není objektivním právem vůbec regulováno. Zejména tato skutečnost podporuje teorii konstitutivnosti rozhodnutí s tím, že pochopitelně dochází ke vzniku (konstituování) pouze subjektivních práv nebo vztahů mezi účastníky (nikoliv tedy práva ve smyslu objektivním).

Zde ale další problém: podle § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži může tato teoreticky svým rozhodnutím založit např. i právní poměr vlastnický. Jaká potom bude povaha takového rozhodnutí a jaké jsou jeho účinky, když vlastnictví je typicky absolutním právním vztahem, který působí „erga omnes“. Zde tedy účinky, které vyplývají z individuálního právního aktu státního orgánu a které nejsou deklarací subjektivního práva nebo vztahu, protože tento stav byl nově konstituován, působí obecně jako právo v objektivním smyslu.

Shrme-li teoretické závěry správně učiněné na abstraktní úrovni úvah o smíšené povaze konstitutivních rozhodnutí (že vždy obsahují též prvek deklaratorní) lze těmito úvahám z hlediska hospodářských procesně-právních vztahů přitakat jen potud, pokud jde o konstituování poměrů, jejichž materiální základ je předpokládán hmotným právem. Výše zmíněná oprávnění hospodářské arbitráže podle § 26 odst. 2 ZHA a § 118 odst. 1 h. z., jenž ani soudy nebo jiný státní orgán, vydávající svá rozhodnutí na základě procesního řízení nemají, vedou k vytváření hmotného práva rozhodnutím, to je procesním způsobem. Z tohoto hlediska u těchto rozhodnutí nemají obecně teoretické poznatky civilistické zásadního významu ani pro dovozování možnosti reparace (přezkoumání) vadných konstitutivních rozhodnutí, a to proto, že všechna rozhodnutí arbitráže mohou být napravena cestou dozoru (vyjma těch, kde je to u procesních rozhodnutí věcně vyloučeno).

Skutečnost, že členění rozhodnutí na deklaratorní a konstitutivní má v arbitrážním řízení svoje opodstatnění, podporuje i dříve publikovaný názor Z. Česky. Autor dovozuje, že „je-li však v soudním procesu pochybné, zda může soud dát vzniknout novému právnímu poměru mezi účastníky řízení, jsou tyto pochybnosti odstraněny naprosto jasně v řízení arbitrážním, kde ustanovení § 15 nařízení²⁵⁾ dává arbitráži svým dosahem široké oprávnění vlastním rozhodnutím založit, změnit nebo zrušit právní poměr mezi stranami. Nejde tu tedy jen o zjištění existence určitého právního poměru, nýbrž o jeho přímé konstituování, jeho změnu či zrušení. Proto v arbitrážním řízení musíme nutně vedle rozhodnutí na plnění a rozhodnutí na určení rozeznávat ještě rozhodnutí na vznik, změnu či

²⁵⁾ Jednalo se o vl. nař. č. 47/1953 Sb., o státní arbitráži ve znění předpisů pozdějších — pozn. autora.

zánik právního poměru, chceme-li se i tu vyhnout termínu „konstituování“ a arbitráž může svým rozhodnutím udělit stranám práva a uložit povinnosti, které neexistovaly před procesem. Toto oprávnění se soudům upírá. A v tom, že arbitráž může stranám (třeba na základě změny plánu) uložit zcela nová práva a nové povinnosti, pro něž nebyly mezi stranami dány předpoklady již před procesem, třeba vidět jednu ze základních odlišností arbitrážního řízení od civilního řízení soudního.²⁶⁾

Tento názor Z. Česky, který pokládáme za správný, má plnou platnost i nyní, neboť stávající právní úprava oprávnění hospodářské arbitráže založit, změnit nebo zrušit právní poměr mezi organizacemi (nebo podle § 118 odst. 1 h. z. hospodářský závazek) zachovala a posílila a konstitutivní povaha arbitrážních rozhodnutí (ve výše vymezeném smyslu) je na místě.

Vedle rozhodnutí, vydávaných při aplikaci ustanovení § 118 odst. 1 h. z. a § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži platná úprava umožňuje vytypovat též další arbitrážní rozhodnutí, kterým lze ve výše uvedeném smyslu přiznat konstitutivní povahu. Podle našeho názoru se jedná též o rozhodnutí v předsmělných sporech. Tím, že hospodářská arbitráž pravomocným rozhodnutím nahradí dohodu organizací o podstatných náležitostech hospodářské smlouvy podle § 153 odst. 3 písm. c) h. z., nebo tím, že změni nebo zruší hospodářský závazek konstituuje novou právní situaci, nový právní stav, který tu před vydáním rozhodnutí nebyl. Zde rozhodnutí arbitráže nepotvrzuje „nedeklaruje“ subjektivní práva a povinnosti, která jsou dána předpisy hmotného práva (např. právo na náhradu škody, zaplacení majetkové sankce, odstranění vad apod.), ale vytváří nová, dosud neexistující práva a povinnosti a nový právní stav.

Do této kategorie zařadíme i rozhodnutí hospodářské arbitráže, kterým se ve smyslu ustanovení § 23 odst. 4 h. z. vysloví, že je platný od počátku i právní úkon, u něhož nebyly splněny náležitosti písemné formy, jestliže již bylo na jeho základě započato s plněním. Zde právní účinky takového právního úkonu nastávají (ex tunc) až na základě pravomocného rozhodnutí hospodářské arbitráže, tj. tento úkon zakládá například hospodářský závazek, jehož obsahem jsou práva a povinnosti stran. Bez „konstituování“ tohoto stavu pravomocným arbitrážním rozhodnutím by byl tento právní úkon ve smyslu hmotného práva neplatným a výše uvedené účinky by nenastaly.

Konstitutivní povahu lze podle našeho názoru přiznat i těm rozhodnutím hospodářské arbitráže, při nichž realizuje své tzv. moderační právo, tzn., když rozhoduje o snížení, popř. prominutí majetkové sankce podle § 144 h. z. nebo o snížení náhrady škody podle § 148 odst. 2 h. z. Právo na náhradu škody popř. majetkovou sankci a její konkrétní výše je založeno buď

²⁶⁾ Z. Česka: Arbitrážní rozhodnutí, Stát a právo V/1959, str. 185.

právním předpisem nebo jinou právní skutečností (např. hospodářskou smlouvou). Jestliže např. organizaci vznikne právo na zaplacení penále za prodlení dodavatele za podmínek § 204 odst. 1 h. z. (což je ve smyslu § 142 odst. 1 majetková sankce, která má obligatorní povahu z hlediska jejího účtování a vymáhání) ve výši 10 000,— Kčs a arbitráž ve sporu o tuto sankci celou výši jako oprávněnou přizná, bude se jednat o rozhodnutí deklaratorní povahy, neboť tímto rozhodnutím bude pouze potvrzeno, deklarováno subjektivní právo, které bylo založeno hmotně-právní skutečností (citované právní ustanovení). Arbitráž tedy žádné nové právo, nový právní vztah nezakládá.

Jestliže však hospodářská arbitráž využije své moderační právo a z částky 10 000,— Kčs, na kterou vzniklo podle h. z. právo v celém rozsahu přizná za podmínky § 144 h. z. jen 5 000 Kčs, jedná se o změnu právní situace, odpovědnostního právního poměru, založeného hmotným právem, neboť subjektivní právo žadatele požadovat částku, na kterou vznikl právní nárok, ale i subjektivní povinnost odpůrce tuto částku zaplatit se aktem aplikace práva — rozhodnutím hospodářské arbitráže — snižuje, mění. Stejně je tomu u oprávnění arbitráže podle § 148 odst. 2 h. z. V tom lze podle našeho názoru spatřovat konstitutivní povahu uvedených arbitrážních rozhodnutí.

Poněkud zvláštní režim mají rozhodnutí hospodářské arbitráže ve sporech o základní podmínky dodávek. Nejedná se však o spory v pravém slova smyslu, neboť rozhodnutí nesměřují ke vzniku právních vztahů jako rozhodnutí u sporu předsmluvních ani nemají majetkovou podstatu jak spory majetkové.

V tomto případě hospodářská arbitráž svým rozhodnutím ani nepotvrzuje (nedeklaruje) existující právní stav, subjektivní práva nebo povinnosti, ani nezakládá, nemění nebo neruší právní poměr. Obsahem výroku pravomocného rozhodnutí hospodářské arbitráže je v tomto případě stanovení, jak má znít konkrétní ustanovení právního předpisu, takže arbitrážní rozhodnutí, za předpokladu, že bude orgánem, vydávajícím tento obecně závazný právní předpis respektováno, napomáhá tvorbě práva.

²⁷⁾ J. Hrdlička uvádí, že „je jasné, že zakládání, změna či zrušení právních vztahů, jak k nim dochází při vydávání konstitutivních rozhodnutí, nemá nic společného se zákonodárnou činností, neboť vytváření určitého právního stavu soudem má tu základ v ustanovení zákona, který stanoví předpoklady, za nichž jedině soud může určit právní následky vyslovit. Uskutečňuje se tedy i konstitutivními rozsudky jen ochrana subjektivních práv účastníků ... to ovšem nic nemění na té skutečnosti, že ochrana práv se tu provádí jiným postupem nežli u rozhodnutí deklaratorních. Tam soud zjišťuje, že určité právní účinky, jako následky určitých právních skutečností nastaly podle zákonných ustanovení již před rozhodnutím, kdežto u rozhodnutí konstitutivních soud tyto právní účinky teprve vyslovuje, „vytváří“ (analogicky hospodářská arbitráž při vydávání rozhodnutí — pozn. autora) viz. J. Hrdlička: Jsou pravomocná konstitutivní rozhodnutí nezměnitelná, Právník č. 6/1969, str. 448 an.

²⁸⁾ F. Zoulík: článek cit. v pozn. 19), str. 436.

²⁹⁾ E. Kučera a kol.: Obecná teorie státu a práva, díl II, Orbis Praha 1977, str. 273.

Jestliže vezmeme v úvahu rozhodnutí, která byla uvedena v předcházejícím výkladu a jimž je v této práci přiznávána z důvodů, které byly rozebrány výše, konstitutivní povaha, pak všechna ostatní rozhodnutí hospodářské arbitráže mají povahu deklaratorní.

Máme-li tedy uzavřít alespoň nejzákladnější nástin problematiky konstitutivních a deklaratorních rozhodnutí, pak v souladu s názorem např. J. Hrdličky²⁷⁾ nebo F. Zoulíka²⁸⁾ je zapotřebí zdůraznit, že konstitutivnost neznamená přiznávání normotvorné funkce rozhodujícímu orgánu, ale pouze vyjadřuje, že rozhodnutím v případech, které jsou stanoveny normami, mohou vznikat subjektivní práva a povinnosti. Platná právní úprava některých výše uvedených rozhodnutí hospodářské arbitráže tento teoretický závěr potvrzuje.

Ostatně i obecná teorie státu a práva v předmětné otázce dospívá k závěru, že „i když je nesporné, že každý akt aplikace práva je převážně buď konstitutivní nebo deklaratorní povahy a ono rozlišování má praktický význam, přece jen je třeba respektovat ony výsledky, ke kterým vede analýza aktů dialektickou vědeckou metodou, a přesněji rozlišovat z uvedených hledisek nikoliv samy akty aplikace (které jsou složitější povahy), ale spíše určení jednotlivých práv a povinností deklaratorní a konstitutivní povahy“.²⁹⁾

Франтишек Климеш

АРБИТРАЖНОЕ РЕШЕНИЕ

Резюме

В чехословацкой правовой теории до сих пор уделялось весьма небольшое внимание проблематике арбитражных решений. Также правовое регулирование этого процессуального института, вытекающее из закона о хозяйственном арбитраже, является довольно неполным. Ввиду того, что значение деятельности по принятию решений хозяйственным арбитражем постоянно возрастает, автор статьи выдвинул своей целью проведение более подробного анализа правового регулирования арбитражных решений, в частности, в отношении общих вопросов, и с помощью теоретических сведений формулировку некоторых конкретных заключений с возможными перспективами также для будущего правового регулирования.

Статья содержит следующие основные части:

I. Сущность (понятие) и функция арбитражных решений

Арбитражное решение представляет собой акт применения права, изданный по конкретному делу. Его сущность состоит в выражении окончательного авторитетного заключения арбитражного органа по существу дела или по другим вопросам, связанным с производством, предметом которого является рассмотрение и разрешение

конкретного дела. Дело касается заключения, которое после удовлетворения законным предпосылкам, является для субъектов этого решения обязательным, или также исполнимым посредством государственного принуждения.

Арбитражное решение представляет собой средство реализации процессуальных полномочий хозяйственного арбитража, является формой решения хозяйственного спора и выполняет функцию охраны прав и правом охраняемых интересов социалистических организаций (или же других участников производства), правовым орудием обеспечения социалистической законности в их взаимоотношениях. Решение хозяйственного арбитража в то же время представляет собой средство охраны и продвижения интересов всего общества. Решение выполняет также функцию превентивную и воспитательную, так как оно может служить примером также для других субъектов, чем только для тех, которые были участниками производства. Арбитражное решение является также формой, посредством которой хозяйственный арбитраж реагирует на исковое заявление в арбитраже.

II. Классификация арбитражных решений

Теория права не знает единых критериев, на основании которых можно решения, издаваемые хозяйственным арбитражем, классифицировать. Автор статьи исходит по этим причинам из некоторых общих критериев, созданных социалистической наукой процессуального права, далее из анализа действующего правового регулирования, вытекающего из закона о хозяйственном арбитраже и некоторые критерии он избирает индивидуально. В данном смысле арбитражные решения разделяются им: 1. по предмету рассматриваемого и разрешаемого дела, 2. по уровню арбитражного органа решение издающего, 3. по содержанию (решение по существу и решение процессуальное), 4. по форме (устная и письменная), 5. по степени (объему) разрешения спора (решения окончательные и частичные), 6. по содержанию вывода, 7. по возможности реализации содержания (исполнимые и неисполнимые), 8. по способу издания, 9. по юридическим действиям (конститутивные и деклараторные).

Классификация арбитражных решений обладает прежде всего теоретическим значением, с другой стороны, однако, она служит основой для исследования некоторых взаимосвязанных вопросов, напр., вопросов о форме решений, их содержании, юридических действиях и т. п.

III. К проблематике решений по существу и решений по другим вопросам (процессуальных)

В данной части с точки зрения действующего правового регулирования, но также некоторых возможных перспектив относительно будущего возможного правового регулирования, анализируются вопросы, касающиеся прежде всего содержательных и формальных реквизитов как решений по существу, так решений процессуальных. Определенной проблемой действующего правового регулирования является факт, что закон о хозяйственном арбитраже эти решения с формальной точки зрения не различает, и для всех решений, издаваемых хозяйственным арбитражем, употребляет единое понятие „решение“, несмотря на то, что в нем содержится определенное регулирование целого ряда решений, которые с точки зрения содержания отличаются друг от друга. Автор предлагает по этим причинам в будущем правовом регулировании эти решения различить также с точки зрения их формального выражения и для процессуального решения ввести понятие „определение“.

IV. Юридическая сила решений

Теория права признает за решениями разную юридическую силу, которую можно в краткости характеризовать таким образом, что решением либо только подтверждаются (декларируются) определенное право или правовое отношение, которое существовало уже до его издания, либо в некоторых случаях за решением признается способность права и правоотношения создавать. Поэтому говорится о деклараторных и конститутивных решениях. Автор статьи в данной взаимосвязи проводит анализ предшествующих, буржуазных теорий (дуалистическая теория, материально-правовая теория, нормативная теория), но также теорий современных, которые занимаются предметной стороной вопроса. После объяснения сущности конститутивности и деклараторности решений он пытается подключить под указанные аспекты конкретные арбитражные решения. Большинство арбитражных решений носит деклараторный характер, в законе, однако, можно найти также решения конститутивного характера (напр., решение, посредством которого устанавливается, меняется или прекращается хозяйственное обязательство в соответствии с § 118 ч. 1 хозяйственного кодекса, или же устанавливается, меняется или прекращается правовое отношение в соответствии с § 26 ч. 2 закона о хозяйственном арбитраже, решение о сокращении или освобождении от имущественной санкции в соответствии с § 144 хоз. кодекса, решение о замене соглашения о существенных реквизитах при заключении хозяйственного договора в соответствии с § 153 ч. 3в и другие). Автор подчеркивает, что, конститутивность решения, однако, ни, в коем случае не представляет собой признания нормотворческой функции за органом решение издающим, она является лишь выражением того, что в силу решения в случаях, установленных в правовом предписании, могут возникнуть субъективные права и обязанности.

František Klimeš

DIE ENTSCHEIDUNGEN DER WIRTSCHAFTSARBITRAGE*)

Resumé

In der tschechoslowakischen Rechtstheorie wurde bisher der Problematik der Arbitrageentscheidungen sehr geringe Aufmerksamkeit gewidmet. Auch die rechtliche Regelung dieses Prozeßinstitutes, wie sie sich aus dem Gesetz über die Wirtschaftsarbitrage ergibt, ist verhältnismäßig lückenhaft. Im Hinblick darauf, daß die Bedeutung der Entscheidungstätigkeit der Wirtschaftsarbitrage ständig wächst, hat es sich der Autor zum Ziel gesetzt, eine eingehendere Analyse der rechtlichen Regelung der Arbitrageentscheidungen durchzuführen, besonders soweit es um allgemeine Fragen geht und unter Benutzung der theoretischen Erkenntnisse einige konkrete Schlußfolgerungen zu formulieren, mit dem eventuellen Ausblick auch auf die zukünftige rechtliche Regelung.

Der Artikel setzt sich aus folgenden grundlegenden Teilen Zusammen:

I. Das Wesen (der Begriff) und die Funktion der Entscheidungen der Wirtschaftsarbitrage

Die Arbitrageentscheidung ist ein Akt der Rechtsanwendung, der in einer konkreten Sache herausgegeben wurde. Sein Wesen beruht im Aussprechen der endgültigen autoritativen Beurteilung durch das Arbitrageorgan in der Sache selbst oder bezüg-

lich weitere Fragen, die mit dem Verfahren, dessen Gegenstand die Verhandlung und Entscheidung der konkreten Sache ist, im Zusammenhang stehen. Es geht um eine Beurteilung, die bei Erfüllung der gesetzlichen Voraussetzungen für die Subjekte dieser Entscheidung verbindlich und gegebenenfalls auch vermittels staatlichen Zwanges vollstreckbar ist.

Die Arbitrageentscheidung ist das Mittel zur Realisierung der prozessualen Befugnis der Wirtschaftsarbitrage, ist die Form der Erledigung eines wirtschaftlichen Streites und erfüllt die Funktion, das Recht und die durch das Recht geschützten Interessen der sozialistischen Organisationen (gegebenenfalls anderer am Verfahren Beteiligter) zu wahren, ist das rechtliche Instrument zur Sicherstellung der sozialistischen Gesetzlichkeit in ihren gegenseitigen Beziehungen. Die Entscheidung der Wirtschaftsarbitrage ist gleichzeitig ein Mittel zum Schutz und zur Durchsetzung von Interessen der gesamten Gesellschaft. Die Entscheidung erfüllt ebenfalls die Funktionen der Präsenz und der Erziehung, denn sie kann zum Muster werden auch für andere Subjekte als diejenigen, die am Verfahren beteiligt waren. Die Arbitrageentscheidung ist auch die Form, in der die Wirtschaftsarbitrage auf ein Arbitrageansuchen reagiert.

II. Die Klassifizierung der Arbitrageentscheidungen

Die Rechtstheorie kennt keine einheitlichen Kriterien, auf deren Grundlage es möglich wäre, die von der Wirtschaftsarbitrage herausgegebenen Entscheidungen aufzugliedern. Der Verfasser des Artikels geht daher von einigen allgemeinen Kriterien aus, die die sozialistische Prozeßrechtswissenschaft herausgebildet hat, weiter von der Untersuchung der geltenden rechtlichen Regelung, wie sie sich aus dem Gesetz über die Wirtschaftsarbitrage ergibt, und wählt einige Kriterien individuell aus. In diesem Sinne gliedert er die Arbitrageentscheidungen: 1) nach dem Gegenstand der Sache, die verhandelt und entschieden wird, 2) nach der Stufe des Arbitrageorgans, das die Entscheidung herausgibt, 3) nach dem Inhalt (Entscheidung in der Sache selbst oder prozessuale Entscheidung), 4) nach der Form (mündlich oder schriftlich), 5) nach dem Grad (dem Umfang) der Erledigung des Strittes (endgültige oder teilweise Entscheidung), 6) nach dem Inhalt des Spruches, 7) nach der Möglichkeit der Realisierung des Inhalts (vollstreckbar oder nicht vollstreckbar), 8) nach der Art der Herausgabe, 9) nach den Rechtswirkungen (konstitutive und deklarative).

Die Klassifizierung der Arbitrageentscheidungen hat vor allem theoretische Bedeutung, andererseits jedoch dient sie als Unterlage für die Untersuchung einiger zusammenhängender Fragen, wie z. B. die Fragen nach der Form der Entscheidungen, ihrem Inhalt, der Rechtsfolgen und ähnl.

III. Zur Problematik der Entscheidungen in der Sache selbst (meritorische) und der Entscheidungen in anderen Fragen (prozessuale).

In diesem Teil werden vom Gesichtspunkt der geltenden rechtlichen Regelung, aber auch einiger eventueller Ausblicke auf eine künftige mögliche rechtliche Regelung Fragen analysiert, die vor allem die inhaltlichen und formalen Erfordernisse

*) Der Wirtschaftsarbitrage der CSSR entsprechen in der DDR die Staatlichen Vertragsgeschichte.

sowohl der Entscheidungen in der Sache selbst, wie auch der prozessualen Entscheidungen betreffen. Ein gewisses Problem der geltenden rechtlichen Regelung stellt die Tatsache dar, daß das Gesetz über die Wirtschaftsarbitrage zwischen diesen Entscheidungen in formaler Hinsicht keinerlei Unterschied macht und für alle Entscheidungen, die von der Wirtschaftsarbitrage herausgegeben werden, den einheitlichen Begriff „Entscheidung“ benutzt, obgleich es die ausdrückliche Regelung einer ganzen Reihe von Entscheidungen, die sich dem Inhalt nach unterscheiden, enthält. Der Verfasser schlägt daher vor, in der zukünftigen rechtlichen Regelung diese Entscheidungen auch vom Gesichtspunkt ihrer formalen Ausdrucksweise zu gliedern und für prozessuale Entscheidungen den Begriff „Beschuß“ einzuführen.

IV. Die Rechtswirkungen der Entscheidung

Die Rechtstheorie verbindet mit den Entscheidungen unterschiedliche Rechtswirkungen, die kurz so charakterisiert werden können, daß die Entscheidung entweder bloß bestimmte Rechte oder eine rechtliche Beziehung, die bereits vor ihrer Herausgabe existierte, bestätigt (deklariert) oder wird der Entscheidung in gewissen Fällen die Fähigkeit zuerkannt, Rechte und Rechtsbeziehungen zu schaffen. Deshalb spricht man von deklarativen und konstitutiven Entscheidungen. Der Autor des Artikels analysiert in diesem Zusammenhang ältere bürgerliche Theorien (die dualistische Theorie, materiell-rechtliche Theorien, Normativtheorien), aber auch die neuesten Theorien, die sich mit der gegenständlichen Frage beschäftigen. Nach dem er das Wesen des konstitutiven und des deklarativen Charakters von Entscheidungen erklärt hat, versucht er, diesen Gesichtspunkten konkrete Arbitrageentscheidungen zu unterordnen. Die Mehrzahl der Arbitragentscheidungen hat deklarativen Charakter, jedoch kann man im Gesetz auch Entscheidungen mit konstitutivem Charakter herausfinden (z. B. die Entscheidung, mit der eine wirtschaftliche Verpflichtung laut § 118 Abs. 1 des Wirtschaftsgesetzbuches begründet, abgeändert oder aufgehoben wird, gegebenenfalls ein rechtliches Verhältnis laut § 26 Abs. 2 des Gesetzes über die Wirtschaftsarbitrage geändert oder aufgehoben wird, die Entscheidung über die Ermäßigung oder die Erlassung einer Sanktion am Vermögen laut § 144 des Wirtschaftsgesetzbuches, die Entscheidung über die Ersetzung einer Vereinbarung über die wesentlichen Erfordernisse beim Abschluß eines Wirtschaftsvertrages laut § 153 Abs. 3 lit. c) und andere). Der Autor betont, daß aber der konstitutive Charakter einer Entscheidung keinesfalls bedeutet, daß dem Organ, das die Entscheidung herausgegeben hat, eine normschaffende Funktion zuerkannt wird, sondern bloß zum Ausdruck gebracht wird, daß aufgrund der Entscheidung in Fällen, die eine Rechtsvorschrift bestimmt, subjektive Rechte und Pflichten entstehen können.